

In de Branding

natuurstudie | natuurbeleving | natuurbescherming

KNNV afdeling Voorne - november - 2019 - Nr 4

THEMA
Slapen

Uitgelicht: slapende vlinders
Natuur dichtbij: slaapwandelen, een intrigerend fenomeen
En verder: slapende bijen en gierzwaluwen, de groene specht op Voorne,
strandbroeders en de witte kwikstaart

Voorwoord

We hebben weer een enerverende tijd achter de rug. Op een zonovergoten zaterdag in augustus bezochten meer dan 200 mensen de jaarlijkse Estafettedag. Een prachtig resultaat. Op zaterdag 12 oktober vond het symposium over Citizen Science plaats. Een uitverkochte zaal, we moesten geïnteresseerden zelfs teleurstellen, zoveel aanmeldingen waren er. Deelnemers uit verschillende gremia gaven acte de préséance.

Vier leden van onze afdeling vertelden met kennis van zaken en veel enthousiasme over de onderzoeken die de werkgroepen telkens weer verrichten. Het maakte eens te meer duidelijk hoeveel werk er wordt verzet en welke bijdrage wij leveren aan de wetenschap, maar ook aan het beheer van de natuurterreinen en het ecologische beheer van gemeentelijk groen. Na afloop waren er veel lovende reacties. Bij de borrel werden nuttige contacten gelegd.

Het landelijke tijdschrift Natura besteedde ook aandacht aan onze onderzoeken, in het bijzonder aan het vijfjarige onderzoek in het Quackgors, waar we de gevolgen van het Kierbesluit op de voet volgen. Het interview is ook op onze website na te lezen. Bezoekt u onze site vooral, er zijn vaak interessante nieuwtjes en rapporten te vinden, naast ons actuele excursie- en lezingprogramma.

Vorig jaar was de groene specht de soort van het jaar. Veel mensen reageerden op onze oproep waarnemingen op onze website in te voeren. Hans op den Dries doet nu verslag van de resultaten van dit project en ging na hoeveel territoria er op Voorne-Putten Rozenburg vast zijn te stellen. Dat valt zeker niet tegen, het gaat goed met de groene specht! Het voor u liggende nummer kent "slapen" als thema. Bepaald geen slaapverwekkende leesstof. Sommige dieren blijken ook te slapen, andere hebben daar hun eigen oplossing voor gevonden. Marianne op den Dries ging het slaapgedrag van mensen na, en besteedt extra aandacht aan het fenomeen "slaapwan-

delen". Het roept de vraag op of er ook slaap-wandelende bijen of gierzwaluwen bestaan. Verder zou ik u nog willen wijzen op de lezing van Menno Schilthuis op 28 november 2019. Hij is auteur van het boek Darwin in de Stad, waarmee hij de Jan Wolkersprijs 2018 heeft gewonnen. Menno houdt zijn lezing onder de titel "Darwin in de stad, evolutie in de stad". Het belooft een interessante lezing te worden. Het boek is na afloop in beperkte mate verkrijgbaar.

Tot slot roep ik alvast in herinnering dat onze afdeling volgend jaar negentig jaar zal bestaan. Dat zullen we zeker niet ongemerkt voorbij laten gaan. We houden ons graag aanbevolen voor uw suggesties.

Theo Briggeman
voorzitter

In dit nummer

- 2 Voorwoord
- 1 Activiteiten
- 1 De Woensdagtellers
- 1 Zeetrekten
- 1 Meeuwenkolonies op de Maasvlakte en de Europoort.
- 1 "Darwin in de stad, evolutie in de Urban Jungle"
- 1 Vogelexcursie naar de Brouwersdam
- 2 Nieuwjaarswandeling
- 2 Algemene Ledenvergadering
- 2 Slapen honingbijen?
- 3 Waar blijven de dagvlinders als de winterperiode aanbreekt?
- 4 En hoe komen nachtvlinders de winter door?
- 5 Slaapwandelen: een intrigerend fenomeen!
- 6 Slapen gierzwaluwen in de lucht?
- 7 Project Strandbroeders
- 9 De groene specht op Voorne-Putten en Rozenburg
- 12 Verslagen
- 15 WetlandWacht voor Vogelbescherming Nederland
- 15 Van en over de werkgroepen
- 15 Gapende schelpen
- 16 De witte kwikstaart

**Ja, ik ontvang
een proefnummer
cadeau!**

Zuid-Hollands Landschap

Iedereen kan wel wat Zuid-Hollands Landschap gebruiken.

Om inspiratie op te doen of zich te verwonderen. Wilt u kennis maken met natuurnieuws of routes in de mooie gebieden die de Stichting Het Zuid-Hollands Landschap beschermt. Vraag dan een gratis proefnummer aan.

Het proefnummer mag vrijblijvend en zonder verplichtingen worden gestuurd aan:

Voornaam	☐ m ☐ v
Achternaam	
Adres	
Postcode	
Woonplaats	

Stuur deze bon naar: Stichting Het Zuid-Hollands Landschap, t.a.v. de Beschermersadministratie, Antwoordnummer 10202, 2600 WB Delft of ga naar www.zhl.nl/proefnummer

Activiteiten kalender

datum	wie	wat	tijd	verzamelen
Vrijdag 8-11	Vwg	Meeuwenkolonies op de Maasvlakte en Europoort	20.00	BC Tenellaplas
Maandag 18-11	Pwg	Determineren levend materiaal (bloeiende planten, grassen)	20.00	BC Tenellaplas
Maandag 25-11	Pwg	Determineren levend materiaal (bloeiende planten, grassen)	20.00	BC Tenellaplas
Donderdag 28-11	KNNV/IVN	Lezing: "Darwin in de stad, evolutie in de Urban Jungle"	20.00	BC Tenellaplas
Maandag 2-12	Pwg	Determineren levend materiaal (bloeiende planten, grassen)	20.00	BC Tenellaplas
Maandag 9-12	Pwg	Determineren levend materiaal (bloeiende planten, grassen)	20.00	BC Tenellaplas
Vrijdag 13-12	Vwg	Vogels in het havengebied	20.30	BC Tenellaplas
Maandag 16-12	Pwg	Determineren levend materiaal (bloeiende planten, grassen)	20.00	BC Tenellaplas
Zaterdag 21-12	Vwg	Vogelexcursie naar de Brouwersdam	13.30	Carpoolplaats Zwarte dijk / N57
Weekend 4 en 5-1	Vwg	Winter Roofvogeltelling		
Vrijdag 10-1	Vwg	Foto's uit eigen doos	20.30	BC Tenellaplas
Zondag 12-1	KNNV Voorne	Nieuwjaarswandeling	10.00	BC Tenellaplas
Vrijdag 14-2	Vwg	Piepers	20.30	BC Tenellaplas
Donderdag 20-2	KNNV Voorne	Algemene Ledenvergadering met lezing "Bloeiende duinen van Nederland"	19.30	BC Tenellaplas
Vrijdag 13-3	Vwg	Vogelzang	20.30	BC Tenellaplas
Vrijdag 10-4	Vwg	Jaar van de wulp	20.30	BC Tenellaplas
Vrijdag 12-6	Vwg	Wandel mee met de VWG (geen vergadering)	19.45	BC Tenellaplas

Kijkt u voor de zekerheid even op onze internetsite of een activiteit doorgaat zoals die hierboven aangegeven staat. Dit voorkomt tevergeefs reizen en teleurstelling. <https://www.knnv.nl/voorne>
Alle activiteiten georganiseerd door het IVN Voorne-Putten-Rozenburg vindt u op hun website <https://www.ivn.nl/afdeling/voorne-putten-rozenburg>

Middelste zaagbekken bij de Brouwersdam

Activiteiten

De Woensdagtellers

Een groep enthousiaste vogelaars gaat elke woensdag met de auto op pad om vogels te kijken. Belangstellenden kunnen gewoon naar de Carpoolplaats Zwarte dijk/N57 komen. Daar worden de excursiegangers ingedeeld in zo min mogelijk auto's. Verzamelen om 8:30 uur.

Zeetrekten

Er wordt altijd gestart vanaf zonsopkomst, daarna duurt het zeetrekten meestal 3 tot 4 uren (afhankelijk van actuele trek en het weer). Belangstellenden kunnen gewoon naar de trektelepost komen. Een verrekijker en/of telescoop zijn onmisbaar. Stel je kleding goed af op het weer en houdt er rekening mee dat je lang stil zit. Bij grote drukte is een klapstoeltje handig. Koffie of thee zijn ook niet onverstandig om mee te nemen.

Presentatie: Meeuwenkolonies op de Maasvlakte en de Europoort.
Vrijdag 8 november in het BC Tenellaplas, aanvang 20.00 uur.

Deze lezing wordt verzorgd door Roland-Jan Buijs van Buijs Eco Consult. Roland-Jan ringt al vele jaren de meeuwen op de Maasvlakte en de Europoort en kan putten uit een schat aan gegevens. Hij zal aan de hand van een presentatie trends, ontwikkelingen en toekomstperspectief schetsen van de kolonies waarvan de leefruimte steeds verder ingekrompen wordt.

Lezing: "Darwin in de stad, evolutie in de Urban Jungle"
op donderdag 28 november 2019.
In het Bezoekerscentrum Tenellaplas, Duinstraat 12a Rockanje. Aanvang: 20.00 uur.

Een lezing georganiseerd door IVN/KNNV gezamenlijk.

Menno Schilthuizen, auteur van het in 2017 met de Jan Wolkers prijs bekroonde boek "Darwin in de stad" houdt een voordracht onder de bovenstaande titel. Een van de hoofdstukken gaat in op door de auteur ooit opgegraven kevers in mierennesten in Voorne Duin. Een zeer lezenswaardig boek, dat in beperkte mate op deze avond ook verkrijgbaar zal zijn. Iedereen is welkom. De toegang is gratis.

Vogelexcursie naar de Brouwersdam
onder leiding van Theo Briggeman
Excursie naar de Brouwersdam op zaterdag 21 december 2019. Vertrek 13.30 uur vanaf de Carpoolplaats Zwarte Dijk/N57 in Rockanje.

Voor vogelspotters is de Brouwersdam elke winter een waar eldorado. Vijf soorten futen, ijseenden, roodkeelduikers, zwarte zee-eenden en met een beetje geluk ook een ijsduiker, zwarte zeekoet of overwinterende grote sterns. Steenlopers, drieteenstrandlopers en paarse strandlopers foerageren op de basaltblokken en strandjes van de dam zelf. Tussendoor gaat onze aandacht uit naar de niet altijd even gemakkelijk te herkennen meeuwensoorten. Bij de spuisluizen speuren we het water af naar grijze zeehonden. Als we nog tijd overhebben, steken we ook

nog even over naar Schouwen, naar het Plan Tureluur, waar we vooral op zoek gaan naar de duizenden ganzen. Het waait bijna altijd op de Brouwersdam, dus neemt u warme kleding en koffie of thee mee. Wij zorgen voor telescopen en verrekijkers.
Opgeven bij: tbriggeman@upcmail.nl

Nieuwjaarswandeling **Zondag 12 januari 2020. Vertrek om 10.00 uur bij het Bezoekerscentrum Tenellaplas.**

De traditionele nieuwjaarswandeling gaat dit jaar in het tweede weekend plaatsvinden. Het eerste weekend vindt de winterroofvogeltelling plaats.

We hopen dat zoveel mogelijk mensen in de gelegenheid zijn om aan deze wandeling mee te doen. Het is een uitgelezen kans om vrienden en bekenden een gelukkig 2020 toe te wensen. Er wordt tevens van de gelegenheid gebruik gemaakt om naar bloeiende winterplanten te kijken.

Na afloop drinken we een kopje koffie of thee, vergezeld van zelfgebakken koek of taart. Uiteraard staat de voorzitter stil bij het afgelopen jaar en blikkt hij vooruit naar 2020, het jaar waarin onze afdeling haar 90-jarige bestaan viert.

Slapen honingbijen?

door Tom van Wanum

Iedere imker heeft deze vraag weleens gesteld gekregen. Meestal wordt die vraag gesteld als het gaat om wat de bijen in de winter doen, er wordt dan dus een winterslaap bedoeld. Het antwoord kan in dit geval kort zijn: "Nee, de bijen houden geen winterslaap". Maar wat nu als er gesproken wordt over die altijd ijverige bijtjes die zichzelf nooit rust gunnen en altijd maar bezig zijn met het bezoeken van bloemen op de jacht naar nectar en stuifmeel. In dat geval wordt er bedoeld een vorm van uitrusten zoals wij mensen dat doen. Het antwoord wordt dan wat genuanceerder.

Eerst even die 'winterslaap' van de honingbij. Gedurende de winterperiode is het voor de bijen buiten te koud. Bijen zijn koudbloedige dieren die hun eigen lichaamstemperatuur niet kunnen regelen. Op het moment dat het te koud is, en dat is voor de honingbij bij temperaturen onder de 8 °C, stoppen ze met hun vluchten en blijven in de bijenkast of bijenkorf. Ze trekken zich samen tot ze een dichte bal vormen, de 'wintertros'. De bolvorm heeft het kleinste oppervlak in verhouding tot zijn inhoud en daardoor is het warmteverlies klein. Bij strenge vorst wordt de tros kleiner gemaakt doordat de bijen dichter bij elkaar kruipen en bij minder kou wordt de tros weer wat losser.

Honingbijen in wintertros

In het midden van de wintertros is het tussen de 14 en 25 °C, zelfs als het buiten de kast een tiental graden onder nul is. Aan de buitenkant van de tros kan het zelfs wat vriezen. De bijen die aan de buitenkant van de tros zitten verplaatsen zich dan langzaam naar het centrum van de tros en de bijen die binnenin lekker opgewarmd zijn schuiven naar buiten. Zo verplaatsen de bijen zich zeer langzaam door de tros. De warmte in tros wordt opgewekt doordat de bijen hun vliegspieren in het borststuk laten trillen. Deze beweging veroor-

zaakt de warmte. Voor dat laten trillen van die spieren is uiteraard energie nodig die de bijen uit hun opgeslagen honingvoorraad halen. Honingbijen houden dus geen winterslaap maar wel een (relatieve) winterrust.

Hoe zit het dan met 'echte' slaap. Dus een periode waarbij je uitrust en nieuwe energie moet opdoen; kennen bijen zo'n slaap? Dat blijkt dus wel zo te zijn.

Nu zal het niet meevallen om dat te onderzoeken want als bijen niet rondvliegen zitten ze in hun donkere kast of korf met hun vele tienduizenden zusters en een paar honderd broeders. Hoe kun je dan onderzoek doen naar het gedrag van bijen in zo'n ruimte? In 1952 stelde Martin Lindauer, een bijenonderzoeker in Würzburg, vast dat er bijen op de raten zaten die gedurende een bepaalde tijd niets deden. Dat was vooral het geval in de nacht als er niet op bloemen werd gevlogen; hij nam toen aan dat dat een rustpauze was. Maar is dat dan hetzelfde als slapen? Dertig jaar later kon Walter Kaiser, zoöloog, vaststellen dat bijen niet alleen rusten maar ook slapen, waarna Barrett Klein, van de universiteit van Wisconsin, en onderzoekers van de universiteit van Würzburg, onder leiding van prof. Dr. Jürgen Tautz, hebben vastgesteld hoe en wanneer bijen dat doen. Ze hebben 100 bijen gemerkt en met warmtecamera's en allerlei sensoren in de kast gevolgd. Toen bleek al snel dat het vooral de jonge huisbijen zijn die veel kleine dutjes doen en dat ze dat dichtbij het broed doen. Ze kruipen daarbij in de lege cellen tegen het broednest aan en dienen dan ook nog als een warmtebron voor de larven.

De haalbijen, de oudere bijen, hebben veel meer een vast ritme van slapen en waken. Dit ritme loopt redelijk gelijk met hun activiteiten, dus meer een dag- en nachtritme. Deze bijen slapen vooral aan de buitenkant van het broednest waarbij ze ook flink kunnen afkoelen. Net als bij mensen kennen deze bijen een lichte en een diepere slaafase. Gedurende de slaap worden ze bewegingsloos, klapperen zo nu en dan met de vleugels om af te koelen en ook het ademritme wordt langzamer. Gedurende deze slaap verslapen de antennes zich en liggen tenslotte langs het lichaam. Onderzoekers hebben onlangs ook nog een andere slaaphouding ontdekt. De bijen klemmen zich met kop en achterlijf tussen

Slapende hommelmel

Algemene Ledenvergadering

Op donderdag 20 februari 2020 vindt de Algemene Ledenvergadering van de KNNV afdeling Voorne plaats. Het vergadergedeelte begint om 19.30 uur. Het jaarverslag 2019 en het jaarplan 2020 staan dan onder meer op de agenda.
Om 20.45 uur houdt Rolf Roos een interessante lezing over het thema "Bloeiende duinen van Nederland".
Over het belang van de duinen van Voorne wisselt hij graag van gedachten met zijn toehoorders. Rolf is ook auteur van boek "Bloeiende duinen" dat in de pers lovende recensies kreeg. Voor leden van de KNNV is het boek na afloop van de lezing met een korting van € 10,- verkrijgbaar.

twee raten en hangen daar dan bewegingloos met poten en antennes naar beneden. Ze zijn dan zo diep in slaap dat ze niet reageren op aanstoten door andere bijen.

Waarom bijen slapen is nog niet helemaal duidelijk. Vermoedelijk worden tijdens de slaap, net al bij mensen, de gebeurtenissen van de voorbije dag verwerkt en de belangrijke informatie van de onbelangrijke gescheiden en opgeslagen in het lange termijn geheugen. Duidelijk is wel dat als bijen niet voldoende slapen ze een slechter oriënterings- en herinneringsvermogen hebben waardoor ze hun nest niet kunnen terugvinden.

Tot zover slaap en honingbijen, maar hoe zit het eigenlijk met de wilde bijen? Met de wilde bijen bedoelen we alle andere bijensoorten (meer dan 450) die we in Nederland hebben. Het onderzoek aan deze bijen is wellicht nog lastiger omdat ze als solitair door het leven gaan. Doordat deze bijen dus niet als volk overwinteren en elkaar kunnen warmhouden gaan deze insecten wel over tot een winterslaap. Ze overwinteren als volwassen bij of als rustlarve en soms spinnen ze een cocon om zich heen om zich extra te beschermen. Hoewel deze bijen meestal solitair leven maken ze toch vaak hun nest bij elkaar in de buurt. Volwassen mannetjes en vrouwtjes van bijvoorbeeld de blauwzwarte houtbij overwinteren dikwijls samen in dezelfde boomstronk.

Zo kun je de jonge koninginnen van aardhommels en wespen gedurende de winter vinden in schuurtjes, houtstapels en andere plekken waar ze droog de winter kunnen doorkomen. In het voorjaar zie je ze dan rondvliegen op zoek naar een plek om een nieuwe kolonie te stichten. Maar een winterslaap is dus niet hetzelfde als 'gewoon slapen' en dat moeten deze insecten ook gedurende de zomerperiode. Tijdens de nacht zoeken ze een plekje op om te slapen en dan kun je ze tegenkomen hangend aan een bloem of blad. Vaak aan de onderkant zodat ze beschermd hangen. Goed zoeken in de vroege ochtend is dan het devies.

Het is dus duidelijk dat ook bijen slapen, en dat ook bij bijen het niet slapen problemen op gaat leveren net als bij ons mensen.

Oranje zandoogje

Uitgelicht

Waar blijven de dagvlinders als de winterperiode aanbreekt?

door Wim Prins

Een koude periode, zoals onze winter, is meestal niet de ideale periode voor insecten-imago's (imago = de verschijningsvorm van een insect, waaraan het insect in zijn reproductiefase is te herkennen). Het ontbreekt deze fladderaars aan brandstof. Insecten in het algemeen laten het als imago afweten als het onaangenaam koud wordt. Er is steeds minder voedsel en hun metabolisme komt (vrijwel) tot stilstand. Wat doe je dan als er geen nectar meer is, je lichaamssappen stroperiger worden en een dikke winterjas niet tot je uitrusting hoort?

Iedere soort in de insectenwereld heeft ooit een keuze moeten maken toen de temperatuur van onze planeet, miljoenen jaren geleden, langzaam daalde door kosmische veranderingen.

Ze hadden in ieder geval tijd zat om zich aan te passen aan een naderende situatie, waarin voedsel tijdelijk niet beschikbaar zou zijn. Wel wat anders dan de huidige en veel te snelle opwarming van de aarde, waarin mens en dier niet eens de tijd krijgen om zich aan te passen, of erger nog ... inmiddels al aan het verdwijnen zijn of reeds zijn verdwenen.

Vlinders bv. hebben de afkoeling destijds zien aankomen en hebben zich op geheel eigen wijze aangepast om de koude, nectarloze periode goed door te komen. Vlinders stonden voor de keuze: doe ik dat als ei, rups, pop of imago? In ieder geval altijd in deze ontwikkelingsvolgorde van de metamorfose. Keuze nr. 5 is wegwezen!

Interessant is dat binnen de groep dagvlinders er geen eenheid is ontstaan gedurende hun aanpassingen. De keuze wordt o.a. bepaald door hun provisiekast (plant, struik of boom), ook wel waardplant genaamd, dit is de plant waar de rups van gaat (vr)eten. Rupsen zijn vreetmachieftjes.

Hierna wat voorbeelden van de keuzes die zijn gemaakt en waarom, n.l.:

Popfase

Zo zal het oranjetipje, waarvan de rupsen eten van de zaaddozen van o.a. pinksterbloem en look-zonder-look, snel na de winter als imago aan de bak moeten om nog op tijd eitjes af te zetten. Hun waardplanten zijn n.l. vroege voorjaarsbloeiërs (april/mei)!

In dit geval is de popfase de meest verstandige om de winter door te komen, want ruim een maand na het einde van de winter zijn de eerste waardplanten al uitgebloeid en vormen zich de zaaddozen. Als je dan uit je ei kruipt vind je de tafel gedekt. De imagofase, van 2 à 3 weken, is dan al achter de rug.

Je moet ook overal aan denken als vlinder, anders gaat je soort naar 'de knoppen'. Maar ook de ons bekende koolwitjes (groot, klein of geaderd), boomblauwtje en bont zandoogje brengen op deze wijze de winter door. Afhankelijk van de soort kapselt de rups zich na de laatste vervelling in of spint een draadje rond een tak, waarmee de pop zich verankert. Of de rups laat zich in de strooisellaag vallen, kruipt onder dode plantenresten of bladeren en verpopt zich daar.

Rupsfase:

Ben je lid van een familie die bv. grassoorten heeft uitgekozen als waardplant, dan is het verstandig om als rups te overwinteren. Bij de eerste lekkere dagen in het voorjaar, als het gras begint te groeien, kan de rups zich volvreten en meerdere keren vervellen om in de popfase te geraken. Als de zomer zich aankondigt, vanaf half juni, dan komt de imago te voorschijn en die treft overal meer dan voldoende nectarplanten aan. En niet alleen nectar, maar ook soortgenoten van beide geslachten. Binnen 'no time' worden eitjes afgezet op grassen, die in 'optima forma' verkeren.

De eitjes ontwikkelen zich in een paar dagen tot rupsje. Een rupsje dat eiwitrijk gras treft en het heeft nog ruim een maand om zich zover te kunnen volvreten, dat de komende winter probleemloos op een laag pitje kan worden getrotseerd ... als onvolgroeid rupsje. Bij lekker weer in de winterperiode willen deze vreetmachieftjes nog wel eens gaan 'snacken'!

Rupsjes van zandoogjes verstoppen zich in de graspollen, dicht bij of in de strooisellaag. Voorbeelden zijn bruin en oranje zandoogje, koevinkje en dikkopjes. Het minuscule rupsje van een dikkopje rolt zich in een grashalm op m.b.v. spinseldraden en wacht zo betere tijden af. Dikkoprupsjes starten de vreetorgieën pas als de lente arriveert.

Bruin zandoogje

Ook andere vlindersoorten prefereren als rups de kou te doorstaan, zoals:

Icarus- en bruinblauwtje, hooibeestje, kleine vuurvlinder en kleine parelmoervlinder; ieder met zijn eigen uitgangspunt en methode om na de winter zo vlug mogelijk de verdere ontwikkeling op te starten. Meestal is dit mede afhankelijk van de ontwikkeling en onderdeel (blad, bloem- of zaadknop) van hun waardplant.

Dan heb je ook nog een soort die voor de winter geen keuze kan maken tussen rups of pop. Het bont zandoogje is er zo een; hierbij hangt het af van de ontwikkelingen van de generaties tussen 2 winters in. Bij een late 2e generatie wordt het een rups, bij een vroege een pop.

Eifase

Redelijk apart is een overwintering in de eifase. In onze contreien komt dit het minst voor. Eitjes zijn relatief kwetsbaar, hebben geen schutkleur of aan de omgeving aangepaste vorm, waardoor ze een makkelijke prooi zijn voor overwinterende vogeltjes ... zoals mezen en roodborstjes.

De uitkruipende rupsjes doen zich te goed aan de voedselrijke knoppen en jong blad van hun gastheer (waardboom of struik). Voorbeeld hiervan is de eikenpage. Het vrouwtje legt de eitjes dan ook op zeer korte afstand van de

uit te komen knoppen aan het einde van de twijgen.
Ook de sleedoornpakt het zo aan, maar die vliegt (nog) niet op Voorne-Putten.

Imago

Allereerst is de meest bijzondere dagvlinder van onze breedtegraad de citroenvlinder. Het is een vlinder die volledig is aangepast aan onze winters. Deze soort kruipt laat in de zomer uit de pop, en neemt deel aan een kroegentocht langs nectarplanten. Er wordt alleen ingenomen; dat om de komende winterperiode te kunnen doorkomen als imago. Bij lage temperaturen kruipt de vlinder onder in struiken en zet zijn stofwisseling op een laag pitje. Alleen bij zonnige en relatief warme dagen ziet men ze wel eens verschijnen om de vleugels te strekken, op zoek naar een partner. Pas in het vroege voorjaar ziet men ze steeds vaker langs fladderen, dit zijn liefdesvluchten. Eieren worden in het voorjaar afgezet op of in de buurt van hun waardplanten; in de duinen erg veel op wegedoorn. De zomer wordt doorgebracht als rups en pop.

Dan blijven over de dagpauwoog en kleine vos; die kruiwen op kouder wordende dagen weg in houtstapels, schuren en holle boomstructuren. De gehakkelde aurelia doet dat ook maar mijdt liefst bebouwingen. Stabiele omstandigheden, zoals vocht, zijn bij deze groep erg belangrijk. Op een warme zolder kunnen ze bv. uitdrogen ... en sterven.

Citroenvlinder

Heen-en-weer

Net als pensionado's die 's winters mediterrane kusten opzoeken, zijn er 3 soorten dagvlinders die dat al miljoenen jaren doen. De distelvlinder, oranje (en gele) luzernevlinder en atalanta houden het eind augustus, begin september voor gezien en vliegen in één ruk terug naar plekken waar hun ouders vandaan kwamen. Hun soort houdt hier geen stand... nog niet ... hoewel de atalanta de gewoonte om terug te keren naar hun heimat, bij uitzondering, wel eens schendt...foei!!!

En hoe komen nachtvinders de winter door?

door Peter Rooij

Ook nachtvinders kunnen als ei, in een rupsstadium, als pop en als imago overwinteren. Er fladderen momenteel in Nederland zo'n 2300 soorten nachtvinders rond, die om praktische redenen en zonder enige wetenschappelijke onderbouwing, gesplitst zijn in macro- en micronachtvlinders; en die soortenrijkdom schept uiteraard genoeg ruimte voor afwijkend gedrag. Om eveneens praktische redenen beperk ik me tot de macro's, mede omdat daar het meeste van bekend is. We praten dan altijd nog over ruim 820 soorten die, naar de laatste wetenschappelijke inzichten, verdeeld zijn over 17 families. Herfst nachtvinders vliegen soms tot begin december en de voorjaarssoorten beginnen al weer begin februari te vliegen, een enkele al vanaf begin januari als we een milde winter hebben. Een nachtvlinder winter duurt dus eigenlijk nog geen 3 maanden, alhoewel er ook rupsen zijn die gewoon van augustus tot juni volgend jaar leven, dan nog even moeten verpoppen plus een vlinder leveren die bijtijds eitjes afzet.

Onderstaand wat informatie over de overwintering per familie met eventueel aandacht voor een zich afwijkend gedragende soort.

Wortelboorders (Hepialidae)

De rupsen leven in de grond, eten van wortels en overwinteren meestal tweemaal. Waarom zo lang? De vlinders kunnen geen voedsel opnemen dus teren volledig op de door de rups opgebouwde reserves.

Houtboorders (Cossidae)

Net als de voorgaande familie kunnen de vlinders geen voedsel opnemen. De wilgenhoutrups (Cossus cossus) leeft in het hout van diverse loofbomen en overwintert 3 tot 4 keer, waarvan de laatste maal soms als pop buiten de boom.

Bloeddrupjes (Zygaenidae)

Dagactief! Zes soorten die als al dan niet volgroeide rups één of twee keer overwinteren.

Venstervlekjes (Thyrididae)

Slechts één (zeldzame) soort van bosrank die overwintert als pop tussen samengesponnen bladeren.

Slakrupsen (Limacodidae)

Hebben ook een onvolledig ontwikkelde roltong. Bij de slakrups (Apoda limacodes) overwintert de rups aan de onderzijde van een blad wat later op de grond valt, de zeldzame kleine slakrups (Heterogenea asella) overwintert als volwassen rups in een galappelachtige cocon aan een tak.

Wespvinders (Sesiidae)

De rupsen leven in het hout of net onder de bast van de waardboom/-struik gedurende één tot drie jaar. Acht van de dertien soorten hebben een volgroeide roltong en bezoeken schermbloemen.

Spinners (Lasiocampidae)

Overwinteren overwegend als ei en soms als rups. Een uitzondering vormt de wolspinner (Eriogaster lanestris), voor het laatst waargenomen in 1957, die twee tot drie winters nodig heeft om als pop door te komen. Bij opkweken soms wel zeven.

Herfstspinners (Brahmaeidae)

Slechts één soort, de herfstspinner (Lemonia dumii) overwintert als ei.

Nachtspauwogen (Saturniidae)

Overwinteren als pop in een stevige cocon in de strooisellaag (1) of net boven de grond vastgemaakt aan een plantenstengel of de stam van de waardboom.

Berkenspinners (Endromidae)

Wederom maar één soort. Gevlamde vlinder (Endromis versicolor), overwintert als pop op de grond in een losse cocon.

Gevlamde vlinder

Eenstaartjes (Drepanidae)

Overwinteren meestal als pop tussen samengesponnen bladeren of in de grond.

Spanners (Geometridae)

Eindelijk een grote familie met in Nederland ruim 250 soorten. Overwintering komt in alle stadia voor, als pop soms meerdere jaren. Bij de paar imago's die overwinteren gaat het meestal om deeltijd: vlinder of pop tot rond de jaarwisseling en vervolgens respectievelijk het eitje of imago. De 's winters actieve imago's teren weer op de door de rups opgebouwde reserve.

Van de kleine wintervlinder (Operophtera brumata) vliegen de mannetjes in een zachte winter van begin oktober tot half januari. De vrouwtjes zijn vleugelloos en wachten op een stam op een langskomend mannetje. De eitjes worden dan nabij een knop afgezet en zitten daar de rest van de winter uit.

De perentak (Phigalia pilosaria) vliegt vanaf begin januari (soms al in december), dus eerst als pop in een cocon in de grond en vervolgens de vlinder. Dit is een spanner die ook bij temperaturen tot zo'n twee tot drie graden onder nul nog vliegt, het lichaamsvocht bevat namelijk "anti-vries". In Duitsland heet de soort dan ook heel toepasselijk Schneefalter. De vrouwtjes zijn wederom vleugelloos.

Pijlstaarten (Sphingidae)

De grootste nachtvinders in Nederland. Overwintering als pop in de strooisellaag of in de grond. Deze familie huisvest veel trekvlinders: winde pijlstaart, doodshoofdvlinder, kolibrievlinder en dan nog een aantal slechts sporadisch waargenomen soorten. Voor de trekkende pijlstaarten geldt dat de pop niet in Nederland kan overleven, omdat de temperatuur niet onder de 10° C mag dalen.

Een uitzondering hierop vormt de kolibrievlinder (Macroglossum stellatarum), die in Zuid-Europa als imago overwintert en daar zelfs lichte vorst doorstaat. Kennelijk lukt dat de laatste jaren hier ook gezien de verse exemplaren die de laatste jaren al in februari en maart zijn waargenomen.

Tandvlinders (Notodontidae)

Overwintering als ei of pop. De hermelijnvlinder (Cerura vinula) en een paar soortgenoten maken een bijna ondoordringbaar en vrijwel onzichtbaar kunstwerk van de cocon aan de voet van de waardboom (zoals wilg en populier) door er houtvezels in te verwerken.

Spinneruilen (Erebidae)

Dit is een nieuwe familie ontstaan in 2011 door veranderd inzicht in de taxonomie (systematische ordening) van de macronachtvlinders. Ze omvat de vroegere families van de donsvlinders, de beervlinders en sommige uilen, zoals de weeskinderen, de snuituilen, maar ook het roesje.

De donsvlinders overwinteren soms als ei, maar veelal als jonge rups, soms gezellig bij elkaar in een taai spinsel zoals de bastaardsatijnvlinder (Euproctis chryorrhoea),

de welbekende nesten in de duindoorn. Ook bij de beren is overwintering als (jonge) rups favoriet, maar wel solitair, waarbij ze op milde dagen gewoon gaan foerageren. Een aantal beren overwintert als pop. Bij de uit de uilen afkomstige soorten komt overwintering in alle stadia voor. Het roesje (*Scoliopteryx libatrix*) en een aantal snuittuilen, bijv. de hopsnuituil (*Hypena rostralis*), overwinteren als vlinder op een beschutte plaats: bunker, schuur, holle boom en soms in huis.

Visstaarten (Noctidae)

Overwinteren als (jonge) rups of als pop in een cocon met de vorm van een bootje aan de voet van de waardplant. Twee (zeer zeldzame) soorten respectievelijk als ei en imago.

Uilen (Noctuidae)

Dit is de laatste en grootste familie macronachtvlinders met meer dan 350 soorten. Overwintering komt in alle stadia voor, maar af en toe wel met vermeldenswaardige aanpassing of gedrag.

Een aantal soorten overwintert als volgroeide rups en verpopt dan in het vroege voorjaar zonder nog iets te eten; anderen maken een holte in de grond, maar komen daar op vorst-vrije dagen uit om vrolijk verder te foerageren.

Duinworteluil (Groene Strand 2019)

De rups van de duinworteluil (*Agrotis ripae*) maakt tot wel een meter diep in het zand een hermetisch afgesloten cel met voldoende lucht om daar in april nog in te verpoppen. Deze cel is volkomen waterdicht en kwelder-/ uiterwaard -/ gorsbestendig.

Van een aantal 's winters vliegende uilen is het bekend dat alleen de vrouwtjes overwinteren, de mannetjes sterven na de paring. Vlindereitjes worden pas bij het afzetten bevrucht en dat betekent dat de vlinderwijfjes soms wel twee maanden lang sperma moeten goedgehouden en dat zonder invriezen! Als laatste de volledige ontwikkeling van de zwartvlekwinteruil (*Conistra rubiginosa*), een zich uitbreidende soort met bij voorkeur sleedoorn als waardplant. De overwinteraars zijn voor het merendeel vrouwtjes die actief zijn boven de 4°C en, als alle *Conistra spec.*, over een volgroeide rollong beschikken. Vandaar dat deze soorten goed op smeer* komen. De vrouwtjes zetten de eitjes pas af als de knoppen op springen staan, zodat er bij het uitkomen direct voedsel voor de rupsjes is. De volgroeide rupsen maken een cocon in de strooisellaag en blijven daar nog weken als rups in zitten om pas in juli te verpoppen. De eerste vlinders, die soms al in augustus uitkomen, verstopten zich zonder voedsel tot zich te nemen in de strooisellaag en worden pas actief in de loop van oktober. Hier is naast overwinteren ook overzomeren aan de orde.

* smeer: een mengsel van appelstroop/stroop/overrijpe bananen/o.i.d. met wat bier/rom/likeur; een half uur voor zonsondergang aan te brengen op boomstammen.

Bronnen:

- www.vlindernet.nl

- www.ukmoths.org.uk

- www.lepiforum.de

- *De zwartvlekwinteruil*, Tekst: Jeroen Voogd en Dick Groenendijk (*De Vlinderstichting*), 2006

- *Nachtvlinders*, 2015 Kosmos Uitgevers, ISBN 978 90 2155 9223

Natuur dichtbij

Slaapwandelen: een intrigerend fenomeen!

door Marianne op den Dries

Dat een goede slaap belangrijk is voor de mens, daar hebben we allemaal wel eens van gehoord.

Maar wat is het nut nu van een goede slaap? Genoeg goede slaap houdt de hersenen gezond en zorgt voor herstel van het lichaam. Als je goed slaapt zijn de effecten op korte termijn een beter geheugen, behoud van energie en concentratievermogen.

Als je naar de lange termijn kijkt dan verlaagt een goede slaap het risico op hersenaandoeningen zoals depressie, beroerte en dementie. Dat er een heleboel dingen zijn die we zelf in de hand hebben om goed of beter te slapen is bij de meeste mensen wel bekend. Bijna iedereen weet dat het onverstandig is om voor het slapen gaan je mobiele telefoon te gebruiken of televisie te kijken. Ook is het beter om het laatste uur voor je naar bed gaat te ontspannen. Zo zijn er nog meerdere oorzaken voor een slechte nachtrust te vinden op de vele internetsites die dit onderwerp behandelen. Ook heeft de ene mens nu eenmaal meer slaap nodig dan de andere.

Onze slaap bestaat uit verschillende fasen. Dit zijn vier steeds diepere slaapfasen, gevolgd door een REM-slaap.

Fase 1: de inslaapfase

Fase 2: lichte slaap

Fase 3: de overgangsfase naar de diepe slaap

Fase 4: diepe slaap

REM-slaap: de droomslaap (REM staat voor Rapid Eye Movement). Tijdens deze fase ben je aan het dromen en bezig met het verwerken van gegevens. Dit is ook de fase van het emotionele herstel.

Na deze REM-slaap wordt je even wakker, maar vaak te kort om het je te herinneren. Je begint hierna weer met fase 1.

Een complete cyclus duurt ongeveer anderhalf uur. In één nacht worden dus meerdere cycli doorlopen.

Fase 1 t/m 4 worden de Non-REM-slaap genoemd

Slaapstoornissen

Maar toch gaat het vaak niet zoals we zouden willen: we slapen moeilijk of niet in, slapen slecht door of zijn te vroeg wakker.

Eén van de vele slaapstoornissen is slaapwandelen ofwel somnambulisme.

Slaapwandelen ontstaat tijdens de diepe slaap (fase 4), net als praten, overeind zitten en vreemde lichamelijke bewegingen maken. Het is een relatief veel voorkomend fenomeen: ongeveer 7% van de mensen slaapwandelt op een bepaald moment in hun leven.

Het lijkt wel vaker voor te komen bij kinderen dan bij volwassenen. Een verklaring waarom dit zo is, is nog niet gevonden. Eén van de redenen zou kunnen zijn dat volwassenen een verminderde diepe slaap hebben. Het is ook niet duidelijk waarom sommige mensen wel slaapwandelen en anderen niet. Men vermoedt dat de wisselwerking tussen het waken en slapen niet helemaal goed verloopt. Wel is duidelijk dat het gebeurt wanneer sommige delen van onze hersenen (de delen die verantwoordelijk zijn voor de emoties en complexe motorische bewegingen) wakker zijn, terwijl de rest van de hersenen slapen. Enkele kenmerken van het slaapwandelen:

- geopende ogen
- wazige blik in de ogen
- niets kunnen herinneren als je wakker wordt gemaakt
- fysieke activiteiten (lopen, aankleden etc.)
- onduidelijk of onsamenhangend praten
- verward gedrag als iemand tijdens het slaapwandelen wordt gewekt, heel soms zelfs agressief gedrag.

Uit eigen ervaring kan ik beamen dat deze kenmerken kloppen.

Tijdens het begin van mijn huwelijk met Hans heb ik meerdere malen meegemaakt dat er 's nachts "vreemde" dingen gebeurden.

Als je wakker wordt van een deinend bed en je omdraait en dan tegen twee benen aankijkt, dan weet je even niet wat er gebeurt. De avond ervoor hadden we het over een bootreis naar Noorwegen gehad. Aangezien Hans bang was om zeeziek te worden, had dit blijkbaar een grote indruk gemaakt. Hij was er namelijk van overtuigd dat hij op een boot stond en zijn evenwicht moest bewaren. Het heeft even wat tijd en moeite gekost, maar uiteindelijk is hij weer heerlijk gaan slapen.

Ook heb ik meegemaakt dat midden in de nacht het bed afgehaald werd en het dekbed dus met bruuft geweld van mij afgetrokken werd en uit de hoed gehaald werd.

Er liepen regelmatig enge beesten in bed, waardoor ik bijna letterlijk uit bed geduwd/ getrapt werd. De achterliggende gedachte hiervan is natuurlijk lief (toen was ik namelijk nog bang voor alles wat maar insect of spin was), maar op dat moment niet erg leuk. Gelukkig zijn deze gebeurtenissen al lang geleden en hebben wij er geen last meer van. Zoals al eerder genoemd, komt slaapwandelen tijdens de diepe slaap voor. Tijdens deze fase lig je te draaien en te woelen terwijl je hersenen steeds trager gaan werken. Je bent nu dus niet aan het dromen. Tijdens het dromen zijn je hersens juist heel actief terwijl je lichaam in ruststand is. Iemand die aan het slaapwandelen is, beleeft dus niet zijn droom. Het feit dat iemand die diep slaapt moeilijk wakker te krijgen is, verklaart ook waarom een slaapwandelaar lastig wakker te krijgen is. Ook zal hij even verward zijn en niet weten wat er gebeurd is.

In principe is slaapwandelen, als het niet te vaak voorkomt, geen groot probleem. Het wordt pas gevaarlijk als mensen naar buiten gaan, struikelen over rondslingerende dingen, vallen of agressief gedrag vertonen t.o.v. anderen.

Om te voorkomen dat men 's nachts in zulke situaties terecht komt, is het aan te raden

om de deuren en ramen op slot te doen, de meubels op een vaste plaats te laten staan en op te ruimen.

Om het slaapwandelen te voorkomen kan men zich het beste goed ontspannen voor het slapen gaan.

Bij volwassenen, die als kind niet hebben geslaapwandeld, is het raadzaam een arts te raadplegen. Mogelijk wordt dit slaapwandelen veroorzaakt door medicijngebruik of een neurologisch probleem.

Fabel of feit

Mag je een slaapwandelaar nu wel of niet wakker maken? Is deze fabel nu wel of niet waar? Je mag een slaapwandelaar wel wakker maken, maar het is beter om iemand rustig naar bed terug te begeleiden en niet bruut uit zijn slaap te halen.

Ik hoop dat dit artikel niet te slaapverwekkend is geweest en wens iedereen een goede nachtrust met zo weinig mogelijk verstoringen toe!

Gebruikte bronnen:

<https://www.slaapinfo.nl/soorten-slaapstoornissen/overig/slaapwandelen/>
<https://www.vice.com/nl/article/kzxdba/dit-is-hoe-je-met-een-slaapwandelaar-moet-omgaan>
<https://nl.wikipedia.org/wiki/Slaapwandelen>
<https://www.hersenstichting.nl/alles-over-hersenen/de-hersenen/gezonde-hersenen/slaap/slaap>
[https://nl.wikipedia.org/wiki/Slaap_\(rust\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Slaap_(rust))
<https://www.demaakbaremens.org/themas/slapen/slaapfasen/>
<http://www.natuurinformatie.nl/nnm.dossiers/natuurdatabase.nl/i003482.html>

Slapen gierzwaluwen in de lucht? door Theo Briggeman

Dat gierzwaluwen in het broedseizoen in de lucht overnachten weten we al heel lang. Eigenlijk al sinds 1797, toen de Italiaanse wetenschapper Lazarro Spallanzani ontdekte dat gierzwaluwen vlak na zonsondergang in groepjes opstegen en bij zonsopkomst weer neerdaalden. Het ging daarbij om niet broedrijpe vogels. De Zwitserse wetenschapper Weitnauer toonde aan dat broedende gierzwaluwen wel op hun nest blijven en daar ook slapen. De in de lucht verblijvende vogels zijn alle niet broedrijpe vogels, d.w.z. tot vier jaar oude vogels.

Uit radaronderzoek van de Nederlander Luit Buurma bleek eind jaren tachtig dat Amsterdamse gierzwaluwen die 's avonds boven de stad opstegen, vervolgens naar het Markermeer vlogen om daar dansmuggen te gaan eten. Het ging daarbij om enorme vluchten gierzwaluwen. Tegen de ochtend gingen ze weer terug naar Amsterdam. Maar hebben ze in de tussentijd alleen op muggen gejaagd of ook geslapen?

Een andere vraag is of gierzwaluwen ook buiten de broedtijd alleen maar in de wolken vertoeven. Onderzoek van Zwitserse wetenschappers, dat in 2013 is gepubliceerd in het tijdschrift *Nature Communications*, toonde aan dat er een grote kern van waarheid zit in die gedachte. Uit het onderzoek blijkt dat gierzwaluwen meer dan zes maanden achtereen in de lucht blijven, zonder een pauze te nemen nadat ze vanuit hun broedplaats in Europa naar Noord-Afrika zijn gevlogen. Begin 2019 werden soortgelijke resultaten bij valse gierzwaluwen gepubliceerd. Ook bij deze soort werd ontdekt dat gierzwaluwen in hun overwinteringsgebied maanden in de lucht bleven en ook in de lucht sliepen.

De Zwitsers bevestigden tijdens het broedseizoen minuscule meetapparatuur aan de poten van drie alpengierzwaluwen. De meetapparaatjes hielden een jaar lang de versnelling en locatie van de vogels bij. Vervolgens zochten de onderzoekers de vogels op en onderzochten ze de meetgegevens. Daaruit bleek dat alle drie de vogels tijdens de migratie naar Afrika en de overwintering zo'n tweehonderd dagen in de lucht bleven. Tot nu toe kenden wetenschappers zo'n langdurige aaneengesloten periode van beweging alleen bij zeedieren. Uit Zweeds onderzoek uit 2016 gepubliceerd in het tijdschrift *Current Biology* is inmiddels gebleken dat sommige gierzwaluwen zelfs tien maanden achter elkaar vliegen. De gierzwaluw

eet, drinkt, en sekst in de lucht. Hij lijkt ook in de lucht te slapen.

Al in 1956 suggereerde de Britse ornitholoog David Lack in zijn beroemde boek 'Swifts in a Tower' dat gierzwaluwen buiten het broedseizoen niet aan de grond komen. Hij baseerde zich op de observatie dat deze vogels altijd in de lucht worden gezien. De Zweedse wetenschappers hebben het vermoeden van Lack nu bevestigd. De onderzoekers volgden de vogels met zenderijtjes bij hun reis van Zweden naar de overwinteringsgebieden in Centraal- en West-Afrika.

Voor zo'n lange tijd vliegen in de lucht betekent dat de gierzwaluwen vrijwel alles in de lucht moeten doen, dus ook seks. Het mannetje vliegt daarvoor boven het vrouwtje. Behendig landt hij bovenop het vrouwtje en enkele seconden later vliegen ze weer apart verder. Deze vluggertjes lenen zich voor buitenechtelijke avonturen. Uit een Engelse studie bleek dat bijna 5 procent van de kuikens overigens een andere vader had dan de vogel die het nest bewaakt.

De jaarlijkse trektocht is mogelijk niet het enige sterke staaltje uithoudingsvermogen van gierzwaluwen. Sommige wetenschappers schatten dat pasgeboren gierzwaluwen maar liefst drie jaar in de lucht doorbrengen voor ze landen om te broeden. Dat vermoeden is echter nog niet wetenschappelijk bevestigd.

Slaap-vliegen

Tijdens hun ellenlange vlucht leven de vogels op een dieet van aeroplankton, plankton dat zich mee laat voeren op windstromen. Ze slapen dus ook in vlucht. Het is volgens sommige wetenschappers mogelijk dat de vogels slechts enkele seconden 'slapen'. Een andere mogelijkheid is dat ze een enkele hersenhelft gebruiken, terwijl de andere helft slaapt. Het gaat dan om de zogenaamde "slow wave sleep". Daarbij wordt afwisselend een helft van de hersenen uitgeschakeld. Het oog dat verbonden is aan de wakende hersenhelft blijft dan open, zodat in de vlucht slapende vogels kunnen blijven navigeren. De spierspanning verslapt ook niet. Ze zijn in wezen half wakker. Bewijs voor deze stelling is er tot op heden evenwel niet.

Over de slaap van de gierzwaluw blijkt de nodige twijfel te bestaan. Sommige wetenschappers vermoeden dat de vogels helemaal geen oog dicht doen. Onderzoek aan de universiteit van Californië heeft aangetoond dat dolfijnen en orka's op zijn minst negentig dagen actief kunnen blijven zonder slaap. Uit ander onderzoek is gebleken dat oeverlopers tijdens het broeden wekenlang wakker kunnen blijven. Kortom: er blijft nog veel te onderzoeken!

Bronnen:

Daalder, R. (2014), *De Gierzwaluw. Atlas Contact. Amsterdam/Antwerpen.*
Lack, D.(1956), *Swifts in a Tower. Chapman and Hall, London.*
Liechti F. et al (2013) *First evidence of a 200-day non-stop flight in a bird. Nature Communications 4.*
Hedenström, A et al (2016), *Annual 10-Month Aerial Life Phase in the Common Swift Apus apus. https://doi.org/10.1016/j.cub.2016.09.014.*
Hedenström A. et al (2019) *Flight activity in pallid swifts Apus pallidus during the no breeding period. Journal of Avian Biology.*

Gierzwaluw

Juveniele bontbekplevier

Project Strandbroeders door Henk Walbroek

Waarom dit Project?

In 2019 is een project gestart met als doel een betere bescherming van vogels die op stranden broeden. Strandplevier, bontbekplevier en dwergstern broeden van oudsher langs de Nederlandse kust. Het zijn pioniers, wat wil zeggen dat ze nieuw land opzoeken om te broeden. Eeuwenlang zorgden wind en water ervoor dat er aan de ene kant voortdurend land verloren ging, maar aan de andere kant ook steeds nieuwe zandbanken en stranden bij kwamen. Vanwege onze veiligheid is de kustlijn in de loop van de 20e eeuw steeds verder vastgelegd. Daardoor komen er nauwelijks nog broedgebieden bij. Plekken die eens geschikt waren, raken langzamerhand begroeid en worden daarmee ongeschikt voor strandbroeders. Enkele gebieden langs de Voordelta staan nog wel onder invloed van wind en zee, zoals het Verklikkerstrand en de Kwade Hoek. Dit zijn prachtige, natuurlijke broedlocaties voor strandbroeders.

Recreatie en verstoring.

In potentie zijn alle stranden geschikt voor deze vogels om te broeden, maar het grootste knelpunt op stranden is verstoring door recreatie. Wat is precies het probleem? Ten eerste is er het directe effect van onbedoelde vertrapping van eieren of jongen. Ten tweede zien de broedvogels mensen en honden als gevaar en reageren daarop. Oudervogels gaan van het nest af om te alarmeren en te proberen de "predator" af te leiden om hun kroost te beschermen. Hierdoor blijven de eieren of de jongen alleen achter. Gebeurt dit te vaak, dan kunnen deze onderzoeken of juist

oververhit raken, afhankelijk van de weersomstandigheden. Ook het risico op predatie neemt toe naarmate er meer verstoring is. Uit de literatuur is bekend dat strandplevieren en bontbekplevieren van de eieren af gaan als er iemand binnen 50-80 meter komt (Tulp 1998). Soms kan dit zelfs al op 150 meter afstand gebeuren. Als er jongen zijn, beginnen de ouders al op een gemiddelde afstand van 200 meter te alarmeren, oplopend tot meer dan 350 meter. Als de jongen dit horen drukken ze zich tegen de grond. Ze besteden daardoor minder tijd aan voedsel zoeken en raken op de duur verzwakt. Daarnaast worden de vogels verdreven van de beste voedselgebieden langs de hoogwaterlijn, waar mensen graag wandelen, naar plekken met veel minder voedsel hoger bij de duinen. Door dit alles neemt het broedsucces sterk af. In drukke gebieden proberen strandbroeders zich al niet eens meer te vestigen.

Afzettingen en voorlichting.

Het gebrek aan veilig en geschikt broedgebied heeft tot een sterke afname van het aantal bontbekplevieren en vooral strandplevieren geleid. Met de dwergstern gaat het wat beter, maar ook deze soort is nog niet op het gewenste niveau. Om strandbroeders meer kansen te geven om jongen groot te brengen, zijn er op verschillende plekken stranden afgesloten voor bezoekers. Dit varieert van hele stranden, zoals de Kwade Hoek, tot gedeeltes van stranden, zoals het Verklikkerstrand en Oranjezon. Met borden worden mensen op de broedvogels gewezen. De inzet van vrijwillige vogelwachten kan hier een belangrijke bijdrage leveren. Zij kunnen toezicht houden en mensen aanspreken wanneer iemand -bewust dan wel onbewust- toch het afgesloten gebied

binnengaat.

Daarnaast kunnen ze voorbijgangers vertellen over de soorten en het hoe en waarom van de afzettingen. Dit zorgt ervoor dat strandbroeders meer bekendheid krijgen en dat de mensen eerder geneigd zijn om rekening met ze te houden. Tegelijkertijd kunnen de vogelwachten allerlei belangrijke informatie vastleggen over broedsucces, predatie en verstoring. Met deze kennis kunnen we strandbroeders beter beschermen.

Start van het project.

Eind 2018 werd de VWG Voorne benaderd om mee te werken aan een betere bescherming van de strandbroeders. Een aantal leden toonde interesse in dit project. Dit project wordt geleid door Vogelbescherming Nederland in samenwerking met het Zuid-Hollands Landschap, het Zeeuws Landschap, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer. Na een aantal bijeenkomsten zijn we in het broedseizoen 2019 gestart met als doel een betere bescherming van de strandbroeders op verschillende locaties. Deze locaties zijn: op Voorne de Groene Punt, de Slikken van Voorne, de Westplaat, het Slufferstrand en de Tweede Maasvlakte. Op Goeree-Overflakkee gaat het om de Kwade Hoek en Neeltje Jans, op Schouwen om het Verklikkerstrand en op Walcheren om Oranjezon.

Op Voorne hadden we een groep vrijwilligers voor de Groene Punt met als contactpersoon Jan Snoey voor de gebieden van Natuurmonumenten en voor de locaties van het ZHL ben ik de contactpersoon die controleerde op broedgevallen en Ad van de Berge, die regelmatig over het strand rijdt voor de zee-

Delen met de strandbroeders

hondenopvang, kijkt ook uit naar eventuele broedgevallen.

Resultaten 2019.

Slikken van Voorne/voormalig autostrand.
Dit gebied heeft zeker een geschikt biotoop, er ontwikkelen zandbanken en embryonale duinen maar er is ook veel recreatiedruk van badgasten, kitesurfers, en hondenuitlaters. Het gebied is enkele keren bezocht en er is 2 keer een waarneming van bontbekplevierkoppels gedaan maar er zijn geen broedpogingen gezien.

Westplaat

Op 23 april en op 9 en 18 mei zijn 2 koppels bontbekplevieren baltzend en foeragerend gezien. De eerste 2 jongen zijn op 14 juni gezien op een zandbank tegenover het kijkscherm halverwege.

Slufter

Het gebied werd vanaf de parkeerplaatsen geobserveerd om verstoring te voorkomen.

Bontbekplevier:

Vlak naast de 1e palenrij en de 2e palenrij werden in totaal 3 koppels bontbekplevieren en net na de 2e rij 1 koppel gezien. Op één moment heb ik 9 juveniele bontbekplevieren waargenomen. Later in augustus heb ik nog 6 vliegvlugge jongen gezien. Een mooi resultaat ondanks het nabij gelegen recreatie strand!

Dwergstern:

In het zelfde gebied waar de bontbekjes broedden zaten ook de dwergsterns. Ik heb daar maximaal 11 koppels gezien. Het aantal juveniele vogels dat ik geteld heb is 22 op 24 juli en daar waren al grote jongen bij. Er zaten nog 2 koppels op het nest maar die nesten waren moeilijk te zien en ik heb niet gezien wat daarvan het resultaat was.

Verstoring.

Het gebied ligt behoorlijk onder druk door het er naast gelegen badstrand waardoor er soms badgasten in het gebied langs de waterlijn lopen. Ook bij de palenrij waar de honden langslapen geeft dit onrust bij de vogels. Ik heb een aantal keren badgasten aangesproken die met hun honden dichtbij het gebied zaten en hun ingelicht wat er zich achter de palenrij bevindt en een folder afgegeven; dit werd zeer gewaardeerd! Ook heb ik de reddingsbrigade aangesproken die zonder enige aanleiding in het gebied reden toen ik daar toevallig was en ben naar hun post gegaan en heb uitgelegd aan de hand van de folder wat er achter de palen

plaatsvindt. De hulpdiensten moeten beter ingelicht worden dat ze het gebied zoveel mogelijk mijden om verstoring te voorkomen.

Op de palenrij en onderaan de duinvoet moeten meer infoborden komen over de bescherming van de strandbroeders die daar verblijven.

Op Maasvlakte 2 zijn er langs de buitenkant geen verdere waarnemingen gedaan van broedvogels ondanks dat sommige plekken geschikt zijn; het is er te druk met badgasten, wandelaars en honden.

Groene Punt.

Dit gebied behoort aan NM en in de laatste jaren werden tussen paal 9 en paal 10 regelmatig bontbekplevieren en strandplevieren waargenomen, dus werd voor dit gebied gekozen om het te monitoren. Het is verschillende keren bezocht door Jan Snoey, die de contacten onderhield met NM en de andere vrijwilligers Ron de Jong en Ad van de Berge die regelmatig over het strand rijdt voor de zeehondenopvang. Er werden borden geplaatst om de wandelaars te attenderen op de strandbroeders maar helaas werden de borden soms genegeerd. Een duidelijker afzetting d.m.v. lint is aan te bevelen.

In de loop van het broedseizoen werden er 5 paren strandplevieren en 5 paren bontbekplevieren gezien.

Het totaal aantal waargenomen juveniele bontbekken bedroeg 5 evenals het aantal juvenielene strandplevieren.

Al met al een aardig resultaat maar we streven er naar om dat in de komende jaren te verhogen.

Mocht u na het lezen zich geroepen voelen om hier aan mee te werken als vrijwilliger en dan specifiek voor de Groene Punt dan kunt u contact opnemen met VWG Voorne .

Bron: Marije Kuipers Vogelbescherming

Dwergstern

De groene specht op Voorne-Putten en Rozenburg

door Hans op den Dries

Inleiding

De groene specht is een algemene broedvogel op Voorne-Putten en Rozenburg (VPR). Het is een duidelijk herkenbare en prachtige vogel. De KNNV afdeling Voorne heeft deze vogel voor 2018 uitgekozen als soort van het jaar. Daarmee werd beoogd een breder publiek in aanraking te brengen met deze fraaie specht en tegelijkertijd meer te weten te komen over de verspreiding van deze soort, zowel in de broedtijd als daarbuiten. Waarnemingen konden via een portal op de website van de afdeling worden doorgegeven, c.q. via een melding op Waarneming.nl (Briggeman 2018). In dit artikel wordt verslag gedaan van de uitkomsten van dit project.

Alvorens op de uitkomsten in te gaan, wordt aandacht besteed aan de soorten spechten die er op ons eiland voorkomen, de kenmerken van de groene specht, zijn verspreidingsgebied in Europa en zijn biotoop in Nederland. Vervolgens wordt ingegaan op de aantalsontwikkeling in Nederland, en komen we toe aan het aantal broedterritoria op VPR en een beschouwing van de waargenomen trends. Tot slot gaan we nog kort in op de verspreiding van de soort in de winterperiode.

Soorten spechten op Voorne-Putten Rozenburg.

Wereldwijd bestaat de familie van de spechten uit 210 soorten.

Door de jaren heen hebben we op VPR vier soorten als broedvogel of mogelijke broedvogel gekend, namelijk de zwarte specht, de kleine bonte specht, de grote bonte specht en de groene specht.

Een vijfde soort, de draaihals, kan alleen als trekvogel worden genoteerd.

Voor de nabije toekomst, met het ouder worden van onze bossen, zou er misschien nog een vijfde broeder bij kunnen komen, de middelste bonte specht.

De groene specht en de grote bonte specht zijn daarentegen al jaren lang zeer stabiele broedvogels van VPR.

Van de grote bonte specht kunnen we zeggen dat het lijkt dat deze wel het meest vertegenwoordigd is in het gebied. Dat heeft er ook mee te maken dat het territorium van deze specht kleiner is, waardoor een hogere dichtheid mogelijk is. Praktisch elk biotoop met enkele bomen kan al een potentieel territorium betekenen. Zelfs slikgebieden met ruigte (zoals de Beningerslikken) behoren tot de mogelijkheden.

De groene specht tot slot doet het hier heel goed. Dat is niet alleen de laatste jaren het geval, maar ook in het verleden was onze omgeving in trek bij deze soort. Strenge winters zijn wel zijn ergste vijand.

Wat zijn nu eigenlijk de kenmerken van een groene specht?

Het formaat van snavel tot staartpunt is 30 tot 36 centimeter, vleugelspanwijdte rond de 45 tot 51 centimeter met een gemiddeld gewicht tussen de 150 tot 200 gram. Er is vrijwel geen verschil in lengte en gewicht tussen mannetjes en vrouwtjes.

Het is een kleurrijke vogel met hoofdzakelijk geelgroene kleuren op bovenzijde, met vooral op de stuit een grote gele okerachtige vlek en de staartveren ogen bijna zwart op de bovenzijde. Op de onderzijde zijn de buik en borst licht vuilgroen en is de onderzijde van de

Groene specht vluchtbeeld

staart wit/zwart gestreept. Zeer opvallend is de grote dolkachtige snavel, de grote hoeveelheid rood op de bovenzijde van de kop en op de nek en het zwarte masker om de oogstreek tot op de snavelbasis. De man heeft in het zwart van de snor- en mondstreep een langgerekte rode vlek.

Vooraf bij het wegvliegen vallen de geelgroene kleuren op.

Hij heeft een golvende vlucht, waarbij hij drie à vier vleugelslagen afwisselt met een korte glijvlucht met dichtgevoewen vleugels.

De aanwezigheid van de groene specht wordt kracht bijgezet door een scherpe, korte, luide, roep van meestal vier tonen (kjuk-kjuk-kjuk-kjuk) en wordt ook wel lachen genoemd.

Een zuivere roep, als kjuu, kjuu, kjuu (zo'n vijftien tot twintig keer achter elkaar in één "adem"), klinkt vaak tijdens het foerageren, hiermee bakent hij ook zijn territorium af. Daarentegen roffelt deze specht nauwelijks op bomen. Dit roffelen klinkt zacht, snel en onregelmatig, terwijl de meeste andere spechten dat gedrag juist als territorium afbakening gebruiken.

Ze hebben, net als alle andere spechten, korte

krachtige poten waarmee zij zich probleemloos, voornamelijk opwaarts, al zoekend naar insecten langs stammen bewegen. De tenen zijn twee aan twee gegroepeerd, twee staan naar voren en twee staan naar achteren gericht. Daarnaast heeft hij stevige staartpenen, deze zorgen er samen voor dat de specht goede grip heeft en zich stabiel tegen de boom vast kan klemmen.

Ze zijn bijna constant op zoek naar voedsel. Dat bestaat voornamelijk uit mieren, maar ook andere insecten en bessen. De mieren worden meestal op de grond gevangen, waarbij de vogel met krachtige sprongen rond hipt. Door met hun lange kleverige tong in spleten en gaten te gaan, kunnen zij insecten heel doeltreffend oppakken.

Aan de hand van een analyse op de uitwerpselen van de groene specht is gebleken dat er acht mierensoorten op het menu kunnen staan, waarvan de wegmieren en de gele weidemieren in de zomermaanden en de rode bosmieren in de wintermaanden het grootste aandeel hebben. Omdat ze in staat zijn de bosmierenlocaties te onthouden, kunnen ze in de winter door de sneeuw gangen graven

Groene specht op de grond

om de nesten alsnog te benaderen. In de zomermaanden wordt het menu aangevuld met bessen en in de wintermaanden met overwinterende wantsen.

Verspreidingsgebied

Het verspreidingsgebied bevindt zich van Groot-Brittannië in het westen, via het vasteland van Europa tot aan de Pyreneeën (niet het Iberisch schiereiland), het zuiden van Scandinavië (Noorwegen en Zweden), een groot deel van zuidwestelijk Rusland, Georgië, Azerbeidzjan, tot de buitenranden (grens en kuststroken) van Iran en Turkije.

verspreidingsgebied

In Europa komen er naast de groene specht drie aanverwante soorten voor, namelijk de Levaillants specht, de Iberische groene specht en de grijskopspecht.

Met de eerste twee genoemde soorten zijn er uiterlijk weinig verschillen, maar het gebied van voorkomen sluit verwarring uit. Met de grijskopspecht zijn er uiterlijk wel verschillen, maar overlap in de gebieden kan voorkomen en zou dus verwarring kunnen veroorzaken. Vermeldenswaardig is de waarneming van een grijskopspecht op 31 maart 2014 op de Westplaat in Oostvoorne. De waarneming (waarnemer P. Soer) is aan de hand van een foto door het CDNA goedgekeurd.

Biotoop en broeden

Algemeen is bekend dat groene spechten bij voorkeur in kleinschalig cultuurlandschap, maar ook in parken, singels met oude bomen, hoogstamboomgaarden en loofbossen met open plekken broeden. Broedterritoria kunnen 320-520 ha beslaan (Cramp 1985), echter hoeft dat niet het geval te zijn in gebieden als duinstroken en kleinschalig cultuurlandschap. Daar kan de bezetting rijker zijn.

Op VPR zijn een aantal van dit soort biotopen ruimschoots aanwezig, zoals het polderlandschap met boerenerven en veel grote bomen, wateringen omgeven door veel bosstroken (Bernisse), de duinen, diverse bospercelen en stadsplantsoenen, wat dan ook een goede basis is voor een gezonde populatie.

De groene specht bouwt zijn nest het liefst in bomen met relatief vrij uitzicht, in zelf uitgehakte holtes in oude bomen. Hij is daarbij weinig kieskeurig in boomsoort. Het nest is ongeveer 30 cm diep, het vlieggaat is ovaal met een breedte van ongeveer 5 à 6 cm en een hoogte van 7,5 cm. Het bouwen van zo'n nest kan 3-4 weken in beslag nemen.

Door het vrouwtje worden 4-7 eieren gelegd welke in 14-16 dagen worden uitgebroed. Het broeden kan geschieden van eind april tot juni. Jaarlijks wordt één legsel uitgebroed en grootgebracht.

Na het uitvliegen blijft de familie 3-7 weken bij elkaar. Daarbij kan het zijn dat de man en vrouw de jongen verdelen.

De jonge vogels blijven in die periode dicht bij de ouders. Na ruim 100 dagen zoeken ze een eigen territorium. Dit ligt doorgaans binnen een straal van dertig kilometer van de plaats waar ze geboren zijn.

Vijanden

Het lijkt erop dat er maar weinig vijanden voor deze grote specht zijn, maar dat is natuurlijk niet helemaal waar. Naast dat enkele roofvogelsoorten, als sperwer en havik, het niet na zullen laten om bij gelegenheid een (jonge) groene specht te pakken, kan ook een boommarter een bedreiging vormen en kan ook de winter een rol van betekenis spelen.

De boommarter is nog niet gesignaleerd op VPR, dus daar hoeven de spechten van VPR zich nog niet druk om te maken. De winters zijn veel bedreigender. Bij koude winters met ook nog eens een dicht sneeuwdek met bevroren onderlaag kunnen de groene spechten moeilijk voedsel vinden waardoor zo'n winter hun uiteindelijk fataal kan worden. Dit soort winters hebben we in de laatste jaren weinig gehad, waardoor het de soort redelijk goed is vergaan.

Tussen 1975 en 2000 verdween de groene specht uit veel grote, aaneengesloten bossen op de zandgronden. Tegelijkertijd nam hij sterk toe in lage delen van Nederland, maar dat kon de teruggang niet compenseren. Als geheel is er sinds 1990 sprake van een forse toename. Maar sneeuwrijke winters hakken er dus goed in bij deze vogel.

Bemesting en gebruik van pesticiden zorgen voor achteruitgang van de mieren, daarnaast zijn ook slechte weersomstandigheden als regen, sneeuw en ijs daar debet aan, wat dus voor een verslechterde voedselomstandigheid voor de groene specht zorgt.

Broedvogels

De hoogste dichtheid van groene spechten zien we in kleinschalig cultuurlandschap met veel oude bomen en in de duinen. Juist dat laatste ziet men ook terug op Voorne.

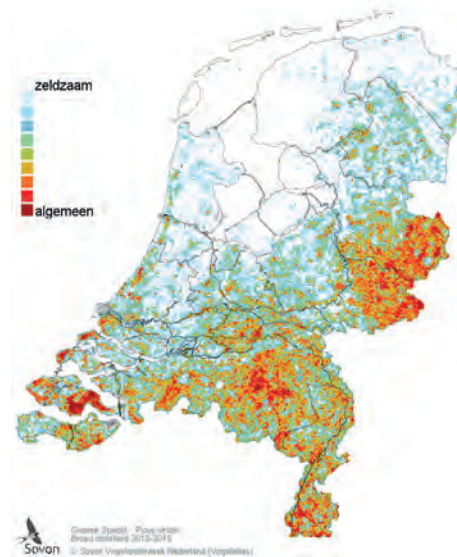
De groene specht heeft in de jaren zeventig een inzinking gekend in aantallen, door onder andere koude winters. Ook biotoopverslechteringen door het binnendringen van meststoffen en pesticiden in het leefgebied van de groene specht kan hierbij een rol hebben gespeeld. Langzaam maar zeker is daar verandering in gekomen door nieuwe wetgeving. Daarna zijn ze weer flink in aantal toegenomen. De soort is in 2018 zelfs van de Rode Lijst afgevoerd (Kwak et al, 2018).

Als we de aantalschattingen van Nederland uit de vier afgelopen Atlasstellingen van Sovon nader bekijken zie we ruw weg het volgende:

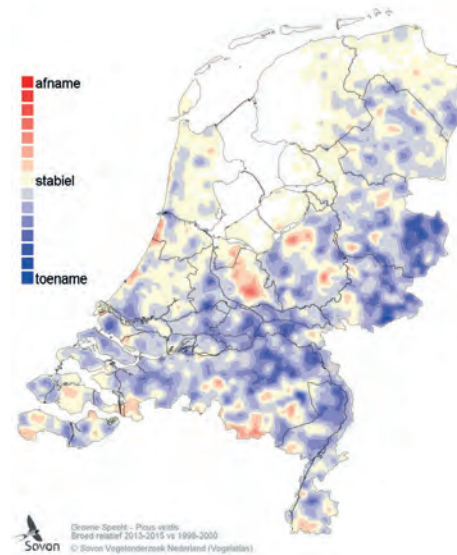
- jaren zestig tot en met 1973: was de soort algemeen maar zijn er geen aantallen genoemd;
- 1973 tot en met 1977: 6000-7500 paar;
- 1978 tot en met 1986: 3000-4500 paar. Vooral in de jaren 85 en 86 is het aantal broedparen in verband met de strenge winter sterk gedaald.
- 1998 tot en met 2000: 4500-5500 paar. Een lichte toename werd geconstateerd.
- 2013 tot en met 2015: 8000-9500 paar. Het aantal atlasblokken met waarschijnlijke of zekere broedgevallen nam in 1975-2015 met bijna 400 toe. Een uitbreiding met ruim 50%. De sterkste groei vond plaats vanaf 2000, vooral buiten de zandgronden. Dit werd bevorderd door de toename aan bos en singels. Uiteraard hebben ook milde winters hieraan bijgedragen.

Omdat het bij de Atlasstellingen 2013-2015 (zie figuur 1 en 2) vooral om landelijke schattingen gaat, die weliswaar aan de hand van systematische vaktellingen zijn ontstaan, zijn er niet direct aantalsgegevens per gebied genoemd. Uit de in 1981 gepubliceerde Avifauna Rand-

stad en Broedvogels blijkt dat het broedgebied in West-Nederland zich vrijwel tot de binnenduinrand beperkt. De groene specht bewoont dan vooral de oude, parkachtige loofbossen, die op de binnenduinen zijn aangelegd. In bossen met veel open plekken en een gevarieerde beplanting kan de dichtheid hier hoog oplopen. De dichtheid in de bossen van Oostvoorne bedraagt dan 2 tot 4 paar per km². Recreatiedruk blijkt niet van invloed op de broeddichtheid te zijn. Strenge winters beïnvloeden de dichtheid negatief. Als gevolg van de aanplant van loof- en naaldbossen bestaat de indruk dat de groene specht in de loop van de 20ste eeuw is toegenomen. (Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland, pagina 321).

Figuur 1 Relatieve dichtheid broedvogels

Figuur 2 Verandering relatieve dichtheid broedvogels

Voor het hele duin- en kustgebied van Voorne spreken Marquenie en Velthuizen voor de periode medio 1970 tot begin jaren tachtig van 38 broedparen (Mededeling 30 van de VVG van de KNNV Voorne). Strypemonde kende in 1976 en 1977 6 territoria (Briggeman, 1976/1977).

Uit tellingen van Natuurmonumenten in een flink deel van Voornes Duin in 2015 bleek dat hier 15 territoria werden vastgesteld; terwijl het in 2009 hier veel minder goed ging (6 territoria), en er in 2003 sprake was van 11 territoria. Daar waar sprake is van ouder wordend loofbos, zoals op Strypemonde, het oostelijk deel van het Breede Water en het Quackjeswater, is de toename in 2015 het sterkst geweest.

Figuur 3

Zoals ook al uit de resultaten van de Vogelatlas 2017 bleek, komt de groene specht nu op heel Voorne en Putten als broedvogel voor. Uit ervaring kunnen we ook op basis van de bovengenoemde aantallenreeks uit de Sovon-atlassen stellen dat deze in verhouding ook van toepassing was op de ontwikkeling op VPR.

In de jaren zeventig broedde de groene specht nog niet op Goeree-Overflakkee. De opmars als broedvogel begint hier pas goed in de jaren negentig. Hun voedsel bestaat hier uit zwarte wegmieren, die het eiland hebben gekoloniseerd; eerst op Goeree, en later op Overflakkee. Inmiddels broeden er in de buurt van bijna alle dorpen wel een of twee paar. Na de Watersnoodramp kwamen ook de bomen op een geschikte leeftijd om er te broeden. De soort broedt ook hier in binnenduinrandbossen, maar ook langs dijken en erfbeplantingen bij oude boerderijen (Breedveld et al, pagina 226). In de laatste Atlasperiode is de groene specht over het hele eiland als broedvogel in aantal toegenomen (Kolsters, pag. 370).

In het Soort van het Jaar project werd de groene specht alleen in een tijdsbestek van een jaar gemonitord. Het bleek lastig om daaruit conclusies te trekken. Echte broedgevallen (zichtwaarnemingen) zijn niet gedaan, wel zijn er roepende onvolwassen vogels gehoord en gezien.

Er zijn over het hele jaar door vele mensen groene spechten gemeld. Niet alleen op de speciaal aangemaakte link op onze website, maar ook op Waarneming.nl. Al deze waarnemingen zijn voor dit verslag bij elkaar gevoegd en aandachtig bekeken. Voor dit verslag hebben wij ons beperkt tot alle waarneming binnen de door Sovon opgestelde datumgrenzen (1 maart t/m 31 mei). Uiteraard hebben we zo goed mogelijk getracht de regels voor het bepalen van territoria in acht te nemen. Het belangrijkste daarbij is dat er een fusie-afstand vastgesteld is van 1000 meter. Dat houdt in dat een territorium van de groene specht 1000 meter rond het nest bedraagt. Nederland is onder meer opgedeeld in kilometer hokken. Dit is een handig hulpmiddel in ons project.

Aan de hand van deze hokken hebben wij er naar gestreefd zoveel mogelijk waarnemingen bij elkaar te voegen in de gestelde periode. Hierdoor denken wij een redelijk beeld te hebben gekregen van de dichtheid op VPR. Het lijkt er op dat na de Atlastelling in de periode 2013-2015 de soort zich nog verder

heeft uitgebreid. De teller bleef hangen op 77 territoria (zie figuur 3). Na overleg met een aantal plaatselijke vogelaars denken wij dat dit aantal aan de hoge kant lijkt, mede ook omdat in sommige gevallen een territorium groter zou kunnen zijn dan men zou vermoeden. Een dichtheid van 65-70 territoria doet recht aan de realiteit. Vooral de duinen en het kleinschalig landschap van Voorne (inclusief Rockanje en Oostvoorne) (20-23), de steden Brielle (5-6), Hellevoetsluis (6-8) en Spijkenisse/Hekelingen (8-11) en het Bernisse gebied (6-8) bevatten de beste locaties. Daarnaast zijn er her en der nog enkele losse locaties zoals de omgeving buiten Brielle (5), Quackgors (1), Nieuwenhoorn (1), Heenvliet, Polder Heenvliet e.o. (5), omgeving Polder Biert (2), Vierambachtenboezem (1), Beerenplaat (2) en Rozenburg (3).

Wintermaanden

De groene specht is een standvogel. De waarnemingen in de winter zijn beduidend minder. Dat heeft er zeker mee te maken dat ze dan minder luidrechtig zijn, waardoor ze minder opvallen. Tijdens diverse wintertellingen worden wel regelmatig groene spechten gemeld over heel VPR. Daarbij is het na een zekere periode (augustus) niet meer mogelijk de roep van de jonge vogels te onderscheiden van de oudervogels. Er kan dan ook slecht worden beoordeeld wat de dichtheid is in de winterperiode. Het is niet ondenkbaar dat jonge vogels doorvliegen naar andere aangrenzende delen buiten VPR. Ook op Goeree-Overflakkee is de soort standvogel, en wordt hij 's winters in toenemende mate gesignaleerd (Breedveld et al, pagina 226).

Bescherming

De aantalsontwikkeling van groene spechten is niet altijd goed te verklaren. Bij de achteruitgang op zandgronden kan verslechtering van het voedselaanbod een rol spelen. Door stikstofdepositie ontstaat vergrassing en verruiging wat voor bepaalde mierensoorten nadelig is. Ander bosbeheer met minder kaalkap kan ook een rol spelen. Uit een recent gepubliceerde studie over de broedvogelontwikkeling in de Amsterdamse Waterleidingduinen bleek dat in de periode 1985-2015 het verschijnen van de havik een negatieve invloed op de stand van de groene specht heeft gehad (van der Spek 2018). Ook op Voorne-Putten is in deze periode de havikstand aanzienlijk verbeterd. Dat heeft evenwel geen merkbare negatieve invloed gehad. Een verklaring voor

dit opvallende verschil is niet direct te geven. Meer onderzoek naar deze soort is nodig om effectieve beschermingsmaatregelen te kunnen voorstellen. De aantallen groene spechten in geheel Nederland nemen de laatste twee decennia gestaag toe door het ontstaan van nieuwe leefgebieden in Laag-Nederland (parken, recreatiebossen). Sinds 2018 staat de soort niet meer op de Rode Lijst van Nederlandse broedvogels.

Dankwoord

Dank aan alle mensen die waarnemingen hebben ingediend en aan Peter Vermaas die al deze gegevens verzameld heeft, waardoor ik een zo goed mogelijk beeld kon schetsen (zie ook figuur 3).

Dank aan Theo Briggeman en Bert van Dijk die eerdere versies van een kritische blik hebben voorzien.

Geraadpleegde bronnen

- Breedveld, S.J. et al (2004), *Tussen Haringvliet en Grevelingen-Vogels van Goeree-Overflakkee*. VNLGO. Middelhamnis.
- Briggeman, Th.M. (1976:1977), *De vogels van Strypemende in 1976/1977*. NJN afdeling Voorne, Brielle.
- Briggeman, Th. (2018), *de groene specht: soort van het jaar 2018*, In de Branding blz. 14-15.
- Cramp S. (1985), *The Birds of the Western Palearctic*. Oxford.
- Hoekstein, M. (2015), *Broedvogels van Voornedijk in 2015*. Het Zeeuws Alternatief, Goes.
- Kolsters, J. (2018) in: *Vogelatlas van Nederland, Broedvogels, wintervogels en 40 jaar verandering*. SOVON Vogelonderzoek Nederland. Pagina 370-371. Kosmos Uitgevers. Utrecht/Antwerpen.
- Kwak, R., et al (2018). *Bedreigde vogels in Nederland. Vogels van de Rode Lijst in hun leefgebied*. KNNV Uitgeverij, Zeist.
- Sovon Atlas van de Nederlandse vogels 1979-1983
- Sovon Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000
- Spek van der V. et al (2018), *Dertig jaar broedvogelmonitoring in de Amsterdamse Waterleidingduinen*, blz. 108-122. Limosa 91/3.
- Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland (1981), *Randstad en Broedvogels*. Tilburg. <https://www.vogelbescherming.nl/actueel/bericht/groene-specht-doet-het-goed>
- <https://www.vogelbescherming.nl/ontdek-vogels/kennis-over-vogels/vogelgids/vogel/groene-specht>
- https://nl.wikipedia.org/wiki/Groene_specht
- <http://nlmieren.nl/websitepages/GROENE-SPECHT.html>
- <https://www.sovon.nl/nl/soort/8560>
- <https://www.sovon.nl/nl/actueel/nieuws/groene-specht-en-mieren>
- http://www.bestrijdingsmiddelenatlas.nl/media/1114/Bestrijdingsmiddelen_en_waterkwaliteit.pdf

Verlagen

Verslag van de excursie estafette door Hans Op den Dries

Op 31 augustus 2019, heeft de KNNV afdeling Voorne van 's morgens 06.00 tot 24:00 uur een 10 tal excursies gehouden rond de diverse natuuronderwerpen.

Wat een geweldige dag hebben we allemaal gehad tijdens deze excursiereeks.

Het weer was fantastisch en alles werkte mee. De dag begon wat fris ($\pm 13^{\circ}\text{C}$), maar we hadden de wetenschap dat de temperatuur flink op zou lopen. Uiteindelijk is het zelfs 28°C geworden en omdat er nagenoeg geen wind stond voelde dat als behoorlijk warm. De zon werd (pas) later in de middag langzaam maar zeker bedekt door een wolkendeek dat vanaf zee landinwaarts werd gedreven door een heerlijk verkoelende opkomende bries. Daarbij daalde de temperatuur in korte tijd naar uiteindelijk 18°C .

Eigenlijk kunnen we zeggen dat over de hele dag gezien de opkomst voortreffelijk was. Ik begin even met het vermelden van deze aantallen.

Als eerste de vogels: 21 (waarvan 11 gast); muizen 16 (wv 1 gast); planten/paddenstoelen 20 (wv 11 gast); tussendoor in het Bezoekerscentrum braakballen pluizen 20 (wv 16 gast); vlinders/libellen 32 (wv 14 gast); waterdier-tjes 31 (wv 18 gast); muizen 11 (wv 2 gast); vlermuizen 24 (wv 7 gast) en tot slot nachtvlinders 29 (wv 9 gast).

Het simpelweg optellen van de bezoekers zou niet reëel zijn, omdat een behoorlijk aantal personen meerdere excursies heeft bijgewoond. Daarbij viel wel op dat er, toch anders dan voorgaande jaren, veel nieuwe gasten op de afzonderlijke excursies verschenen. Dit waren met name gasten die door leden waren aangemoedigd om eens een kijkje te komen nemen. Vooral bij de waterdier-tjes telde ik als gast 9 ouders met totaal 9 kinderen.

Ook de waarnemingen die werden gedaan waren super. Zo werden er tijdens de vogel-excursie 49 soorten waargenomen en over de gehele dag kwamen daar nog eens 20 soorten bij. Je kunt een vogelaar nu eenmaal niet verplichten zich alleen tot de vogel-excursie te beperken met het doen van waarnemingen :-). Een zingende bosuil bij het BC deed de aftrap. We zijn weer naar het waterrijke gebied Strypse Wetering geweest. Naast dat tijdens deze excursie genoten werd van een opkomende zon met optrekkend vocht, is ook de beleving van het ontwaken van het vogelleven een drive om aan dit soort vroege excursies deel te nemen. Het aantal waarnemingen liep gestaag op en natuurlijk werd met verrekijker en telescoop getracht zoveel mogelijk de deelnemers te laten genieten van al die mooie vogels. De krent uit de pap was, zoals vaak, de prachtige ijsvogel. Deze heeft het de laatste jaren zwaar gehad tijdens de winterperiode, maar is gelukkig nu weer aan het herstellen.

Zeer verrassend was, dat een geoorde fuut zich nog liet horen. Dat klonk als een scherp en raspand: tjeu tu, tjeu tu, tjeu tu, tot twee keer toe. Gelukkig zagen we hem ook. Van alle vogelgroepen hebben we wel een aantal soorten gezien en of gehoord. Ook een schreeuwende waterlief liet zich even goed horen en een paar rietvogels zoals de rietzanger en een kleine karekiet die door het riet scharrelden lieten zich even zien. Er vlogen twee grote zilverreigers en ook een paar lepelaars rond. Maar ook een buizerd, havik en sperwer zeilden door het luchtruim.

Bij de muizen lag het aantal soorten een stuk

lager, namelijk zes. Dat maakte de excursie niet minder interessant, want de verhalen en de uitleg over de muizen waren, zijn en blijven interessant. Er zijn twee rondes gelopen over hetzelfde traject. Jan Alewijn leidde deze excursie en maakte er tegelijkertijd een inventarisatie van, die onderdeel uitmaakt van een onderzoek. Dus twee vliegen in één klap. De ochtendronde was al erg goed, maar ook over de avondronde waren de muizenmensen erg tevreden.

De soorten waren dwergspitsmuis (1), bosspitsmuis (5+7), veldmuis (6+6), rosse woelmuis (4), bosmuis (44+6), dwergmuis (2+2). We hoorden dat de eerste twee insecteneters, de tweede twee planteneters en de laatste twee alleseters zijn.

Dwergmuis

De volgende excursie was er gelijk achteraan. De planten en de paddenstoelen werden onder de loep genomen. De aanwezige belangstellenden kregen een grote hoeveelheid planten te zien en zoals verwacht viel het een beetje tegen met de paddenstoelen. Dat laatste komt natuurlijk door de tijd van het jaar en de droogte. Toch was het wel zo, dat als je goed je best deed, je best wat exemplaren kon vinden. Een aantal soorten konden op naam worden gebracht, zoals de berkenzwam, groene knolamaniet, wortelende aardappelbovist en tonderzwam. Bij paddenstoelen wordt heel vaak voorzichtig gedaan om een soortnaam te noemen, omdat heel veel paddenstoelen zeer sterk op elkaar lijken. Er wordt daarom ook al gauw gesproken over bijvoorbeeld een kaaszwam of een korstzwam. Vanwege de magere vondst heeft Jan den Exter wel de gelegenheid gekregen om uitleg te geven en mooie verhalen te vertellen. Eén daarvan was dat alle paddenstoelen gegeten kunnen worden, MAAR sommigen kan je maar één keer eten. Erik had het met de planten een stuk drukker. Er waren nog heel veel planten mooi in bloei. De soortenrijkdom was overweldigend. Altijd bijzonder is het weer om de gamandervallei op te wandelen. Daar waren ook nu nog zo veel planten te bewonderen dat we bijna de tijd vergaten. De gamander stond her en der nog in bloei, maar ook watermunt, kattenstaart, zilverschoon, parnassia, Jacobskruid en duizendblad. Het aantal soorten is niet specifiek naar gekeken, dat wordt wel tijdens de inventarisatierondes gedaan. Ik heb zo in de gauwigheid rond de 40 plantensoorten

genoteerd. maar het waren er in ieder geval veel meer. Ook heeft Erik vol passie iedereen uitleg gegeven over details van diverse planten. Daarbij heeft hij ook veel weetjes gedeeld zoals, net als bij de paddenstoelen, dat er ook giftige planten zijn. Het is bijvoorbeeld niet verstandig om van de dodemansvinger te eten. In de tussentijd was op het Bezoekerscentrum onder leiding van Jan Alewijn Dijkhuizen het braakballenpluizen begonnen. De animo was groot onder diverse voorbijgangers. Dit was ook zo gedurende de middag. Er zijn door de dag heen 64 braakballen van kerkuilen geplouzen en verdeeld over 9 verschillende diersoorten zijn er lichaamsdelen van 303 slachtoffers gevonden. De huisspitsmuis (131) en de veldmuis (102) zijn verreweg het meeste aangetroffen. Daarna volgden bosmuis, bosspitsmuis en de rosse woelmuis. In kleinere aantallen zijn ook resten van de dwergmuis, bruine rat, huismuis en woelrat gevonden. Na deze excursie was het tijd voor een welverdiende pauze. Naast eigen brood en iets te drinken was er volop gelegenheid om te proeven van de bakken van Debby, Hanneke en Marianne. De ene lekkernij was nog lekkerder dan de andere. Je vergat bijna dat je je eigen brood nog bij je had.

Na de pauze werd de draad weer opgepakt met de excursies.

De middag begon met de vlinders en libellen. Wim Prins en Tanja Eisvogel namen deze excursie voor hun rekening. Vanwege de grootte van de groep hebben we deze gesplitst. Er vlogen behoorlijk veel vlinders en libellen. Vooral de groep rond de plas zagen veel libellen (totaal 9 soorten), zoals de blauwe glazenmaker, paardenbijter, grote keizerlibel en de bruin- en bloedrode heidelibel. Daarnaast zijn er ook enkele juffersoorten gezien, zoals de houtpantser-, azuur- en kleine roodoogjuffer.

Bloedrode heidelibel

In de Heveringen werden er duidelijk meer vlinders gezien (16 soorten), waaronder verschillende soorten blauwtjes, zandoogjes, witjes, kleine vuurvlieder, atalanta, distelvlieder en een prachtige gehakkelde aurelia. Halverwege de middag startte de waterdier-tjesexcursie. Ook hier was veel publiek waaronder 9 kinderen. Het is leuk om te zien hoe gefascineerd kinderen bezig kunnen zijn met het vangen en het "determineren" van die wirmen van waterinsecten. Het leek eerst niet echt

veel bijzonders, maar uiteindelijk heeft Tanja er toch nog een aantal leuke soorten uit weten te vissen; we spreken dan in veel gevallen van larven van libellen, zoals de platbui, heidelibel een grote keizerlibel, juffers, veel haftarven en erg leuk was de kokerjuffer. Libellenlarven leven één tot meerdere jaren onder water, waarvan sommige zelfs vijf jaar. Als ze dan uit het water kruipen en als libelle verder leven worden ze ook wel imago genoemd.

Het lijkt onder water allemaal zo vreedzaam, maar ook daar is het leven "eten en gegeten worden". Verder was er een raadselachtige felgroene brei gevangen, dit bleek een hompje slakkeneitjes te zijn. Tot slot nog enkele algemene soorten: diverse roofkevers, bootsman-netjes, en een minder bekende, namelijk de gegroefde waterkever.

Tijdens de vleermuiswandeling is het aantal soorten altijd het laagst, maar ook hier geldt dat het zeker niet minder leuk, interessant of spectaculair is. Integendeel, als je het verhaal achter deze intrigerende zoogdierjes hoort, ga je pas begrijpen hoe het mogelijk is dat deze beestjes voldoende voedsel bij elkaar kunnen happen. Ze vangen grote hoeveelheden insecten die in de schemer en avond actief zijn. We hebben "slechts" twee soorten waargenomen, maar dan wel voornamelijk door middel van de batdetector, namelijk de dwergvleermuis en de watervleermuis. Van die laatste soort hebben wij er zelfs minimaal zes op de spartelvijver gezien. Zonder deze kunstenaars in de lucht zou de mens veel meer last hebben van muggen en andere insecten, maar het is wel van belang dat deze insecten voorradig blijven, anders raakt ook de vleermuis zijn bestaan kwijt.

Braamvlinder

Tot slot de laatste excursie, de nachtvinders. Helaas kon Peter Rooij om gezondheidsredenen niet aanwezig zijn bij deze afsluitende excursie. Wij zijn natuurlijk al die jaren gewend dat hij er bij is, maar gelukkig heeft zijn trouwe metgezel - Karel Rijdsdijk - de avond overgenomen. Karel liet op het witte laken de aanwezige "insectenrijkdom" zien, maar net als de laatste jaren was ook dit jaar de rijkdom arm. Toch konden de aanwezige bezoekers genieten van een paar mooie nachtvlinder- en insectensoorten, zoals de appeltak, braamvlinder, stippelmot, gelijnde grasuil en de kleine breedbandhuismoeder. Wat een prachtige namen hebben de ontdekkers die kleine nacht-

vinders gegeven.

Alle mensen bedankt dat u deze activiteit zo massaal hebt bezocht, waardoor het een super geslaagde dag is geworden.

Voor lijstjes van waarnemingen zie de site.

Sfeer bij de nachtvinders

Verslag van de excursie Spuimond-West

door Peter Vermaas

De landelijke KNNV heeft de week van 5 tot 11 oktober uitgeroepen tot de week van de biodiversiteit. Ook onze afdeling deed aan deze week mee. Eigenlijk doen we het hele jaar niet anders. Als wij excursies organiseren of inventarisaties verrichten lopen we nooit met oogkleppen op. Het leuke aan al onze activiteiten is juist dat we alles in een breed perspectief plaatsen ook al zijn we met een specialistisch onderzoek bezig. Op 5 oktober waren twee publieksactiviteiten. Bij de Maasmondong werd aandacht besteed aan de vogeltrek (Euro Birdwatch Day) en bij de Beningerslikken ten zuiden van Zuidland was er een excursie rond Spuimond-West.

Spuimond-West is bij velen bekend als een gebied dat al in 2014 ingericht is als nieuwe natuur. Toch was een aantal excursiegangers hier nog nooit geweest. Waar ooit bieten groeiden ligt nu een terrein dat voortdurend verandert door de invloed van het water dat vanaf het Spui het noordelijke deel instroomt. Hier ligt een brug over. In het zuidelijke deel stroomt water door een kreek het gebied in, hier kan je overheen met een voetveer. Hier is er ruimte voor vogels om te rusten en te foerageren. Door de wisselende waterstanden is er voortdurend voedsel aanwezig voor allerlei vogelsoorten.

Op de bewuste zaterdag startten we met acht mensen, net na zonsopkomst om 8 uur met de wandeling. De hele week had het geregend, maar juist op deze dag was het prachtig weer, wel fris maar zonnig. Ik kwam net terug van vakantie op het Griekse eiland Kos en kon daardoor mooi een vergelijking maken tussen de natuur hier en daar in het warme zuiden. Ik had gedurende een week daar 44 soorten vogels gespot. Dat gingen we rond Spuimond overtreffen. Toen we het rondje van 5 kilometer hadden voltooid stond de teller op 52 soorten.

Beningerslikken rustgebied voor vogels

Door de hoge waterstand misten we onder andere een aantal soorten steltlopers.

Als er iets minder water staat dan komen er meer slikrandjes vrij waarop bijvoorbeeld bonte strandloper, grutto en tureluur voedsel vinden. En de hoop op een vliegende deur, de zeearend, werd niet beloond. Volgende keer meer geluk. De jubelende veldleeuwierk compenseerde dit gemis ruimschoots. Van dit soort gebieden kunnen wij er in Nederland wel meer gebruiken. Rust voor de natuur en toch toegankelijk voor het publiek om ervan te genieten. Mijn groepje kon er geen genoeg van krijgen. Bedankt voor jullie enthousiaste aanwezigheid.

Lepelaars

Verslag van de trekvoegelexcursie naar Westkapelle

door Tom van Wanum

Eerlijk gezegd was ik een beetje bang dat we te laat waren gezien het feit dat het weekend voor de excursie de zangvogeltrek goed was losgebarsten.

Zo werden er op 13 oktober op de Vulkaan bij Den Haag ruim 200000 vogels geteld waaronder ruim 143000 vinken! Niet zo vreemd dat ik bang was dat de vogels al waren gevlogen. Gelukkig bleek dat niet waar.

13 vogelaars hebben die dag toch een leuk stuk van de vogeltrek kunnen meemaken. Vooral de vele sijen, er is dit jaar weer een sijeninvasie, maakten indruk.

Ook vinken en een enkele keep vlogen over de hoofden.

Mooi was te zien hoe een groep vogels de kustlijn naderde en vlak voor het water zag je hoe de groep wat uiteen week. Een deel vloog naar links en een ander deel naar rechts om op die manier het water proberen te ontwijken. Dat lukte uiteraard niet en de vogels vormden weer een groep en waagden de oversteek over de Westerschelde.

Na het puinpad afgelopen te zijn werd er langdurig gezocht op het opslagterrein "Erica". Vink, heggenmus, zwarte roodstaart, meerdere roodborsten en staartmezen scharrelden over de opgeslagen materialen.

Terug naar de auto langs de Westkapelsekreek, met uiteraard de ijsvogel.

Tijdens de koffie werd er door de fotografen geprobeerd een van de goudhanen in een esdoorn te fotograferen. Beweeglijke beestjes die geen moment stilzitten, maar gezien het aantal foto's dat er is gemaakt kan het haast niet anders of er moeten wat mooie plaatjes tussen zitten.

Heel opvallend was dat we die dag, ondanks de enorme hoeveelheden zangvogels, vrijwel geen roofvogels hebben gezien. Geen sperwers die met de zangvogels meevlogen of een slechtvalk die een trekkende vogel uit de lucht plukte.

Aan het einde van de dag slechts een torenvalk en een buizerd.

Volgende stop was het uitkijkpunt bij het vuurtorentje.

Een strakke zee die helaas wat vogels betreft erg leeg was; 2 rondvliegende grote sterns, waarvan 1 een vogel van dit jaar, en Peter vond een klein groepje zwarte zee-eenden op grote afstand langs vliegend, dat was het eigenlijk wel.

Gelukkig scharrelen er altijd vogels langs de dijk zoals scholeksters, steenlopers en 1 paarse strandloper.

Er werden een aantal scholeksters met kleurringen gezien die uiteraard bij de verschillend ringprojecten zijn gemeld. Eén van deze vogels hebben we ook al gezien tijdens de excursie in 2014; een zeer plaats trouwe vogel dus.

Snel naar de laatste stop, het Vroon. Altijd leuk voor steltlopers, meeuwen en eenden en nu ook voor grote groepen Kieviten en goudplevieren.

Zo had ik aan het eind van de dag toch 70 soorten genoteerd.

Scholekster

WetlandWacht voor Vogelbescherming Nederland

Een speciale rol bij de bescherming van natuurgebieden is weggelegd voor de WetlandWachten; de vrijwillige vogelbeschermers van Vogelbescherming Nederland die sinds 1995 de ontwikkelingen in 'hun' wetlands in de gaten houden.

Netwerk van WetlandWachten

Eén van de doelen van het beschermingswerk voor de wetlands is om bedreigingen en negatieve ontwikkelingen in de gebieden vroegtijdig te signaleren zodat hiertegen actie ondernomen kan worden. Denk hierbij aan verdroging door intensieve landbouw, versnippering door infrastructuure projecten, verlies van leefgebied door plaatsing van windturbines, achteruitgang in waterkwaliteit, waterpeil en een natuurlijke dynamiek, ontbreken van meerjarig riet door intensief rietbeheer, verlies van voedselgebieden door (schelpdier)visserij en verstoring door intensieve recreatie.

Wat doen WetlandWachten?

WetlandWachten hebben niet alleen veel kennis van vogels en hun leefomgeving, maar ook van natuur en milieu in het algemeen en van planologische procedures. Een WetlandWacht houdt zijn of haar wetland scherp in de gaten en signaleert situaties of ontwikkelingen die voor vogels ongunstig zijn. In geval van acute, ernstige bedreiging neemt de WetlandWacht contact op met Vogelbescherming Nederland. Na overleg en op basis van de belangrijkste feiten wordt vervolgens besloten of en (zo ja) hoe actie wordt ondernomen.

Hulp van Vogelbescherming Nederland

WetlandWachten worden ondersteund vanuit Vogelbescherming Nederland. Het team Wetlands bestaat uit enkele vaste krachten, aangevuld met juristen, de Natura2000-specialist en moerasvogeldeskundigen. Vogelbescherming organiseert onder meer regionale en landelijke bijeenkomsten waar kennisvergroting en de uitwisseling van ervaringen centraal staan. Zo worden er cursussen over relevante natuurwetgeving gegeven en is er een speciaal, besloten internetforum voor WetlandWachten en Vogelbescherming.

(bron: <https://www.vogelbescherming.nl/bescherming/wat-wij-doen/natuurgebieden/wetlandwachten/netwerk-wetlandwachten>)

Oproep

Doordat Julius Röntgen zijn taak als WetlandWacht voor Vogelbescherming Nederland heeft moeten neerleggen, is er een vacature voor het gebied voor de Natura2000-gebieden Voornes Duin van de Vereniging Natuurmonumenten en Duinen van Voorne van de Stichting Het Zuid-Hollands Landschap. Wij hopen dat iemand bereid is om zijn taak over te nemen. Meer informatie kunt u uiteraard krijgen bij Vogelbescherming Nederland of Julius Röntgen zelf (stuur uw bericht maar naar mij, dan stuur ik het door: p.vermaas@gmail.com).

Van en over de werkgroepen

• Planten

Winterprogramma 2019-2020 Plantenwerkgroep KNNV Voorne

Gedurende het winterseizoen komt de plantenwerkgroep op maandagavonden bijeen in het bezoekerscentrum Tenellaplas. Tijdens de bijeenkomsten komen diverse onderwerpen aan bod. Zolang het nog kan brengen we bloeiende planten of grassen op naam met behulp van een flora, om zo onze kennis van wilde planten te vergroten. In de Activiteitenkalender treft u een overzicht van de data en de onderwerpen aan. De deur van het bezoekerscentrum is open zo rond 19.45 uur en we beginnen om 20.00 uur. Belangstellenden zijn van harte welkom.

Theo, Wim, Frans, Erik

• Vogels

Nieuws van de Vogelwerkgroep door Peter Vermaas

Vanaf september gaat de VWG weer maandelijks vergaderen en zoals iedereen weet worden tijdens die vergaderingen de meest gevarieerde lezingen georganiseerd. Deze presentaties sluiten aan op het vergaderdeel en zijn voor iedereen die geïnteresseerd is vrij toegankelijk. De vergaderingen starten om 19:45 uur en afhankelijk van de agendapunten starten de presentaties om ca 20:30 uur.

Op 13 december (na de pauze van de VWG vergadering) hebben we Garry Bakker uitgenodigd. Garry is als ecooloog actief in bij Bureau Stadsnatuur. Wij hebben hem uitgenodigd omdat hij deskundig is op het gebied van vogels in de Rotterdamse haven, maar je kunt van hem veel meer verwachten. Hij kan de natuur ook in een breed kader bespreken: natuur en natuurontwikkeling in de haven, het ontstaan van nieuwe natuur op de Maasvlakte (vogelvallei).

De eerste vergadering van het nieuwe jaar, op 10 januari 2020, krijgen de leden van de VWG weer de kans om hun eigen foto's van vogels (en andere natuur als je dat wilt) te tonen: "Foto's uit eigen doos". Het concept is voor de vaste bezoekers van de vergaderingen bekend. Neem een serie (maximaal 30 foto's, anders komt de rest niet aan de beurt) plaatjes mee op een USB stick. De beamer doet de rest. Voor de vergadering van februari zullen Bert van Dijk en Henk de Boer een presentatie voorbereiden die ons gaat helpen om de soortgroep "piepers" onderling beter te leren herkennen. Na dat verhaal moet het een makkie zijn om bijvoorbeeld de oeverpieper, de duinpieper, de graspieper en de waterpieper te onderscheiden.

Nog een vooruitblik! Reserveer alvast vrijdag de 13e maart in je agenda. Je lente-geluk kan niet op als je weer bijles gehad hebt van Hans en Marja in het herkennen van vogelzang.

Gapende schelpen

Beide kleppen van sommige tweekleppigen zoals de schelpen op de kaft passen in gesloten toestand niet op elkaar. Dit is geen bewijs van vermoeidheid of verving maar een gevolg van de gekozen woonplaats, namelijk diep in de bodem, in combinatie met de vrijwel permanent buiten de schelp uitstekende siphon.

Otterschelp

Strandgapers

Onder de loep

De witte kwikstaart (*Motacilla alba*, 16,5 – 19 cm)

door Gerda Hos

Als u dit leest is de witte kwikstaart waarschijnlijk al weer gevluht naar warmere oorden. Ze vertrekken, op een enkeling na, zo tussen half september en eind november om onze winterperiode door te brengen in meer zuidelijke gebieden met een gematigd klimaat. En gelijk hebben ze, al zitten er aan zo'n reis natuurlijk ook veel gevaren. Hebben ze deze reis overleefd dan komt dit slanke, elegante vogeltje met lange staart in maart gelukkig weer terug. Ook al zit het woordje "wit" in hun naam (slechts de buik, voorhoofd en wangen zijn wit) vind ik ze meer grijs met zwart (kop, keel, borst, staart en nek zijn zwart, rug is grijs, de vleugels zijn grijs met zwart en een beetje wit). En de andere helft van de naam, kwikstaart, duidt op de constant wippende staart. Als ze voedsel (insecten) zoeken, lopen/rennen ze over de grond, stoppen, wippen met de staart en rennen verder in de hoop een insect te vangen. Heel grappig! Als ze gewoon lopen dan wippen ze bij elke stap met de kop en staart. Ze doen hun naam dus echt eer aan! Ze komen vooral voor in open landschappen, vaak met water in de buurt, tuinen, bij boerderijen, maar ook in steden. In weilanden zie je ze vaak tussen het vee, omdat koeien en schapen tijdens het grazen insecten opjagen die zij dan weer vangen. Wat een samenwerking! Als het mannetje terugkomt van zijn overwinteringsgebied dan gaat hij gelijk een territorium bezetten en verdedigen. Daarna versiert hij een wijfje en

na de paring gaat zij een nestje bouwen van gras en haren. Kieskeurig qua plek is ze niet. Er kan in een gat in de muur, in klimop, in een boom, of zelfs onder dakpannen of in een geschikte nestkast genesteld worden. Is deze klus geklaard dan legt ze 4-6 eieren, die ze 12-14 dagen bebroedt. Zijn de jongen uit het ei gekropen dan helpt pa gelukkig wel mee met het voeren. Na 13-16 dagen verlaten de kleintjes het nest, maar worden nog 4-7 dagen door beide ouders bijgevoerd en daarna moeten ze het helemaal zelf zien te roeien. Het vrouwtje begint daarna vaak nog aan een tweede broedsel. Mocht er toevallig een koekoek haar ei in het nest van een witte kwikstaart gedeponereerd hebben, dan heeft deze pech gehad. De kwikstaart tuint hier niet in, pikt het ei aan en werkt het uit het nest. Best wel slim want er zijn legio vogeltjes, die braaf op het koekoeksei gaan broeden en zelfs het grote koekoeksjong grootbrengen. Niet de kwikstaart dus! Naast de witte kwikstaart zie je ook wel eens de gele kwikstaart. Dit voorjaar heb ik voor het laatst (door lichamelijke klachten) nesten gezocht van Kieviten en scholeksters om deze te markeren en zo te beschermen tegen de banden van de tractor etc. Een erg leuke bezigheid op 2 akkers bij de Holle Mare. Op deze akkers (aardappelen en maïs) zagen mijn zoekmaatje en ik regelmatig een witte kwikstaart en hebben we zelfs een keertje een gele kwikstaart waargenomen. Dit waren de extra "cadeautjes" bij onze beschermingsacti-

viteiten van weidevogels. Kwikstaarten zie je eigenlijk nooit in groepen, maar altijd alleen of met z'n tweeën. Alleen als de jongen uitgevlogen zijn willen die nog wel eens bij elkaar komen om in groepen te slapen in holtes onder daken van huizen. Maar zelf heb ik dit nog nooit mogen waarnemen. Het voortbestaan van de kwikstaarten wordt toch wel bedreigd en het aantal neemt langzaam af. Door het verdwijnen van rommelige boerenerven, de moderne landbouwmethoden en het gebruik van bestrijdingsmiddelen hebben ze (en ook andere vogels en dieren) het moeilijk. Er is nu zelfs een tendens te zien dat ze meer in steden voorkomen dan vroeger. M.a.w. de kwikstaart is zich aan het aanpassen om zo een kans te krijgen om te overleven. Want "het recht van de sterkste" betekent niet dat wie het sterkst is het overleeft, maar juist wie zich het best aan kan passen overleeft de strijd. Ook wij kunnen deze leuke vogeltjes een beetje helpen door een gevarieerde beplanting in de tuin aan te brengen. Ook een composthoop, takkenril of rommelhoekje kan helpen. En niet alleen deze vogeltjes, maar ook heel veel andere dieren profiteren hiervan. Verder is de aanleg van een boomgaard (al is het maar 1 fruitboom!) of het plaatsen van een insectenhotel een aanwinst voor de natuur en uw tuin. En niet te vergeten het ophangen van een geschikte nestkast. De vogels zullen u er eeuwig dankbaar voor zijn!

BRIGGEMAN & JANSEN ADVOCATEN

**“RECHTSHULP IS
ONZE PASSIE”**

applicom[®]
BRANDPREVENTIE

Applicom Nederland B.V.

Rondweg 13 • 6515 AS Nijmegen

Postbus 6881 • 6503 GJ Nijmegen

T +31 (0)24 35 22 571

F +31 (0)24 35 22 579

E welkom@applicom.nl

I www.applicom.nl

- Advisering
- Producten
- Montage
- Onderhoud

Applicom is actief in alle disciplines van bouwkundige brandpreventie: advisering, inspectie, ontwikkeling, levering, montage, service en onderhoud. Applicom is VCA** - en al meer dan tien jaar ISO 9001-gecertificeerd.

Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging afd. Voorne

Ledenadministratie : Marianne op den Dries, Witte de Withplein 5, 3223 SM Hellevoetsluis

☎ 0181 – 318 329 ✉ ledenadministratie@voorne.knnv.nl

In de **BRANDING**

tijdschrift van de KNNV afdeling Voorne

In de **BRANDING** bevat mededelingen van de KNNV afd. Voorne en verschijnt viermaal per jaar:

1 februari, 1 mei, 1 september en 15 november.

Kopij inleveren bij Tom van Wanum in Word-formaat en foto's separaat naar e-mail: tomvanwanum@xs4all.nl

Inleveren vóór 1 januari, 1 april, 1 augustus en 15 oktober

Redactie:

Theo Briggeman, Marianne op den Dries, John van der Knaap, Peter Vermaas, Tom van Wanum, Katie van der Wende

Lidmaatschap en contributie:

Jaarcontributie 2020

met automatische incasso: € 34,00

huisgenootleden: € 9,75

jeugdleden (tot 26 jaar): € 16,00

donateur: € 20,00

Bank: Triodos rekening nummer:

NL18 TRIO 0254 6500 31, t.n.v. KNNV afd. Voorne te Hellevoetsluis.

Opzeggen lidmaatschap: Altijd twee maanden voor het einde van het verenigingsjaar, dat is dus vóór 1 november.

Werkgroepen:

Paddenstoelen: vacant

Planten: Theo Hagendoorn

hagendoorn@hotmail.com

0181-404 362

Insecten: Wim Prins

prinswn@gmail.com

0181-484 116

Vogels: Peter Vermaas

p.vermaas@gmail.com

0181-324 058

Zoogdieren: Jan Alewijn Dijkhuizen

janalewijn@dijkhuizen@kpnmail.nl

0181-484 098

Natuur & Beleid: Piet Mout

pietermout1950@gmail.com

06-51607503

Dagelijks Bestuur:

Voorzitter: Theo Briggeman

tbriggeman@upcmail.nl

0180-620 594

Secretaris: Peter Vermaas

secretaris@voorne.knnv.nl

0181-324 058

Officiële stukken, verzoeken aan werkgroepen etc.

naar het adres:

Schudegge 17, 3224 BP Hellevoetsluis

Penningmeester: Marianne op den Dries

penningmeester@voorne.knnv.nl

0181-318 329

Bestuursleden

Natuurhistorisch secretaris: Tom van Wanum

tomvanwanum@xs4all.nl

0181-625 538

Ledenadministratie: Marianne op den Dries

ledenadministratie@voorne.knnv.nl

0181-318 329

Nieuwe leden, adreswijzigingen en alle andere leden-

mutaties naar het adres:

Witte de Withplein 5, 3223 SM Hellevoetsluis

PR aanspreekpunt: Hans op den Dries

lunde06540@upcmail.nl

0181-318 329

Erik Ketting

e.ketting6@upcmail.nl

06-53366611

Jos Schreiner

j.schreiner@upcmail.nl

06-37310760

Internetsite KNNV afd. Voorne

http://www.knnv.nl/voorne

Webmaster: John van der Knaap

webmaster@voorne.knnv.nl

0187-470 047

© KNNV afd. Voorne

Voorpagina: foto Katie van der Wende - Gapende

schelpen (zie toelichting op blz.15)

Het thema voor IdB nr. 1 in 2020 is "Jeuk"

